

HE ANGA AROTAKE, AROMĀTAI
Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua

Te Tari Arotake Mātauranga
Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa

Ko te Tamaiti te Pūtake o te Kaupapa

The Child – the Heart of the Matter

Paenga-whāwhā 2014

www.ero.govt.nz

ISBN 978-0-478-38978-4 (Pbk)

ISBN 978-0-478-38982-1 (PDF)

ISBN 978-0-478-38983-8 (HTML)

ISBN 978-0-478-38981-4 (MS Word)

Mana Pupuri© 2014

Ngā Ihirangi

HE KARAKIA	2
HE MIHI	2
He Kupu Whakataki	3
TE AROMĀTAI TAKETAKE A TE TARI AROTAKA MĀTAURANGA	4
He Whakapapa – Whakamārama	4
Ngā mātāpono e ārahi ana i te tukanga aromātai	4
Ngā wāhanga matua o te angitu	5
NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI TE AHO MATUA	6
Te Tikanga Whakaaro me te Pūtake	6
Te Anga ā-Ture, ā-Whakaritenga	6
Te Whai Pānga o tēnei ki te Aromātai	7
NGĀ AROTAKA I NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI TE AHO MATUA	8
E toru ngā momo arotake	8
Te Arotake Whaiaro	8
Ngā huānga matua e toru o te arotake	9
A Ka whakamōhio te arotake whaiaro a te whānau, i te aromātai ā-waho	10
E Te arotake whaiaro i ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua	17
I Te Tauākī Whakapūmau a te Whānau	18
He aratohu mō te whakatinanatanga	18
Ngā whakaritenga whakatutukitanga matua	19
Ngā Momo Arotake ā te Tari Arotake Mātauranga me ngā Wātaka	19
Ngā Kaitiaki	19
TE RĀKEITANGA – TE AROMĀTAI WHAKAWHĀNUI	20
Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānu	20
Te āhua o te Arotake o Te Rākeitanga	22
TE PUPUKETANGA – TE AROMĀTAI WHAKAWHANAKETANGA	23
Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga	23
Te āhua o te Arotake o Te Pupuketanga	27
TE MANAKOTANGA – TE AROMĀTAI WHAKATAIRANGA	29
Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga	29
Te āhua o te Arotake o Te Manakotanga	32
ĀPITIHINGA 1: TE MAHERE AROMĀTAI A TE WHĀNAU O TE KURA	34

He Karakia

E hua, e hua!
Nā te kukune te Pupuke
Nā te Pupuke te Hihiri
Nā te Hihiri te Mahara
Nā te Mahara te Hinengaro
Nā te Hinengaro te Manako
Nā te Manako te Wānanga
Nā te Wānanga te Mātauranga
E hua tō tina
E hua tō aro
Ka puta ki te whei ao,
Ki te ao mārama
Mauri ora!

He Mihi

“Ko te kai a te rangatira ko te kōrero”

E aku rangatira, tēnā koutou katoa. Tēnā koutou i roto i ngā āhuatanga o te wā. E tika ana kia mihi atu ki a rātou kua hoki ki tua o te ārai. Haere hoki atu rā ki te kāinga tūturu ki reira koutou okioki ai, ki reira koutou tohutohu mai ai ki a mātou ngā waihotanga iho. Otirā, ko koutou te hunga wairua ki a koutou, ko tātou te hunga ora ki a tātou. He mihi nui tēnei ki ngā pou ārahi katoa e para ana i te huarahi kia tutuki pai tēnei kaupapa, tēnei tukanga hou mā ngā kura kaupapa Māori Te Aho Matua, puta noa i Aotearoa.

He tukanga tuku mana ki te whānau.

He tukanga whai mana mā te whānau.

Ko te aronui o te tukanga nei kia tupu ora tonu ō tātou kura puta noa, kia tutuki ngā tino uaratanga o Te Aho Matua mā ō tātou uri whakatipu. Nō reira, mā tātou tēnei e hāpai, e tautoko, e whakatinana. Mauri ora!

He Kupu Whakataki

Mai i te tau 2001, kua mahi ngātahi Te Tari Arotake Mātauranga me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te whakawhanake me te aroturuki i tētahi tino rārangi tikanga e pā ana ki te arotake o ngā kura kaupapa Māori o Te Aho Matua.

Kei te manawanui te Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te Tari Arotake Mātauranga ki te āta whakarite i te whai pānga o te rārangi tikanga ki ngā mātāpono o Te Aho Matua, me ngā whakaritenga aromātai whānui ā te Tari Arotake Mātauranga. E rima ngā mātāpono kei te pūtake o taua rārangi tikanga:

- ko ngā arotake ā-waho ka hāngai ki te arotake ā-roto a te kura
- ko te whakawhiti kōrero kei te pūtake o te tukanga arotake
- ka ahu mai te paearu aromātai i ngā mātāpono o Te Aho Matua
- he māramatanga ki te whai pānga o te reo Māori (i te kura) i roto i te horopaki o ngā mahi a te Māori ki te whakahaumanu me te whakatupu ake anō hoki i te reo Māori
- he māramatanga ki te kōkiritanga o te tukanga whakawhanake marautanga mā ngā mahi i ngā kura kaupapa Māori ki te whakatū anō i te mātauranga Māori me ngā tikanga Māori.

Ahakoia ka noho tonu aua mātāpono e rima hei pou here i te rārangi tikanga, kua whakarerekēhia te kiko kia hāngai ai ki ngā tūmomo aronga aromātai, ā, hei āta whakarite hoki i te hāngai tōtika anō hoki o te rārangi tikanga ki ngā hiahia o ngā kura kaupapa Māori o Te Aho Matua.

I roto i ngā tau 12 kua pahure ake nei, kua huihui tahi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te Tari Arotake Mātauranga i ia te wā, ki te whakawhiti whakaaro me te whakamahine anō hoki i te rārangi tikanga. I te tau 2006, i āta arotakengia te rārangi tikanga, ā, i whakatikaina kia pai ake ai, kia whai kawenga ake ai hoki. He tukanga ngātahi taua arotake, ā, nā tēnei i whanake ai te rārangi tikanga, ki te taha tonu o ngā rārangi tikanga arotake ā te Tari Arotake Mātauranga mō ngā kura auraki.

I ahu mai tēnei whakaputanga o te tau 2014, i te mahi ngātahi anō o Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te Tari Arotake Mātauranga. He rārangi tikanga pakari te hua e whakatutuki ana i ngā hiahia o ngā tāngata katoa e whai pānga ana ki tēnei kaupapa. Kua rumakina te rārangi tikanga ki Te Aho Matua, ā, he anga arotake tēnei ka whai pānga anō hoki ki te huringa arotake ā-kōeke a te Tari Arotake Mātauranga.

Wehe ana mātou i te rekareka ki te whakaputa i tēnei rārangi tikanga hou, ā, ko te tūmanako, ka whai hua tēnei hei tino tukanga aromātai mā ngā kura kaupapa Māori o Te Aho Matua.

Te Aromātai Taketake a te Tari Arotake Mātauranga

He Whakapapa - Whakamārama

Ka whakahuatia, ka whakaūngia hoki te mana o Te Aho Matua i ngā Kura Kaupapa Māori i roto i te *Education (Te Aho Matua) Amendment Act 1999*.

I muri i te whakamanatanga o te ture e pā ana ki Te Aho Matua, ka huri te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga ki te hanga tikanga mahi tahi. Nā konei ka hua ake tētahi tikanga aromātai mātauranga e hāngai pū ana ki ngā Kura Kaupapa Māori e whakahaerehia ana i raro i ngā mātāpono o Te Aho Matua.

Ka whakarato ngā Kura Kaupapa Te Aho Matua¹ i te mātauranga ahurea motuhake, i takea mai i ngā tikanga whakaaro taketake. Kua piki haere te maha o ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua puta noa i Aotearoa, mai i te whakatuwheratanga o te kura tuatahi i te tau 1985. Kua wātea whānui hoki te kōwhiringa kura tuarua, e mōhiotia nei ko te wharekura².

Nō te tau 2008 te Tari Arotake Mātauranga me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i whakaōkawa ai i ngā tuhinga, ā, i whakatinana ai hoki i ngā mahi e pā ana ki te whakapaitanga ake o te arotake o ia toru tau, me te huarahi aromātai hoki ka whakamahia ki ngā kura Te Aho Matua.

I te tau 2009 i whakatinanahia e te Tari Arotake Mātauranga tētahi huringa arotake ā-kōeke, kia iti ake te maha o ngā arotake ki ngā kura pakari, me te whakapiki ake i te maha o ngā arotake ki ngā kura hei hāpai ake.

Nō te tau 2011, ka waihangatia e te Tari Arotake Mātauranga me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa te rārangi tikanga e pā ana ki ngā arotake ā-kōeke mō ngā kura Te Aho Matua. Ka tau te whakaaro i reira kia aro te rārangi tikanga ki te whānui me te katoa o te kaupapa, ā, kia whakaatatia hoki te whai pānga matua o ngā ariā taketake. E pou heretia ana ngā mahi e ngā mātāpono i tāutu ai ki ngā tikanga ā te Tari Arotake Mātauranga i te tau 2008, mō te arotake Te Aho Matua o ia toru tau, me te aromātai hoki.

Ko ngā mātāpono e ārahi ana i te tukanga aromātai

Ko ngā arotake Te Aho Matua:

- ka ahu mai i ngā whakaritenga aromātai pai rawa atu
- ka whakatairanga i ngā tikanga whakaaro o ngā kura Te Aho Matua
- ka hāpai i te mana o tēnā me tēnā e whai wāhi atu ana, arā, –o te Tari Arotake Mātauranga, o ngā tamariki, o ngā whānau, o Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hoki
- ka whai pūtake, ā, ka whakamahia e ngā kura hei whakapiki i te pai o ā rātou mahi
- ka ahu mai i te whakawhiti whakaaro, me te tukutuku mōhiotanga i runga i te ngākau pono i waenganui i te whānau o te kura, i Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tari Arotake Mātauranga
- ka āta whakahono i te arotake whaiaro a te kura me te arotake o-waho a te Tari Arotake Mātauranga
- ka arotahi ki ngā putanga ākongā me ngā mahi ā ngā whānau ki te whakapiki i ngā putanga ako

1 I roto i tēnei whakaputanga, ka hāngai te whakamahinga o ngā kupu 'Ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua' me 'Ngā Kura Te Aho Matua' ki ngā Kura Kaupapa Māori e whakahaerehia ana i raro i ngā mātāpono o Te Aho Matua.

2 I roto i tēnei anga, ka hāngai te kianga 'Kura Kaupapa Māori' ki ngā akoranga i te reanga o ngā kura tuatahi me ngā kura tuarua.

- he whai wāhitanga ki te whakaatu i ngā akoranga e whakatutukihia ana ki ia kura Te Aho Matua
- ka whai whakaaro anō hoki ki te āhua o te whanake haere o ngā kura, o te marautanga ā-motu, o te aromatawai hoki ki ngā kura
- ka whai pānga anō hoki ki ngā kōkiri ā te iwi Māori ki te whakahaumanu i te reo Māori
- ka tautoko i te whakapakari haere o te āheinga ki te aromātai i ngā kura.

Ngā wāhanga matua o te angitu

I whakaaetia hoki, ko ngā wāhanga matua o te angitu, ka whai pānga matua ki te waihanga me te whakatinanatanga o te rārangi tikanga e pā ana ki te arotake. Ko aua wāhanga matua, ko:

- te poi i te tuakiri
- te whakanui me te whakamana
- te whakawhānui i te whakawhiti kōrero
- ngā taura here ngaio, ā-hoa mahi hoki
- te tino rangatiratanga
- te whakamahere rautaki me te arotake whaiaro.

Ka whakamihī tēnei whakapapa aromātai i ngā mahi mai i te tau 2000.

Kua oti te rārangi tikanga e pā ana ki te arotake o ngā kura kaupapa Māori Te Aho Matua te waihanga **e te Māori, mā te Māori**, ā, ka arotahi ki ngā putanga ka whai hua **ki te Māori**.

Hei tīmatanga kōrero mō tēnei *Anga Arotake, Aromātai Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua*, ka tākina ngā mātāpono whānui o tētahi aromātai ā te Tari Arotake Mātauranga, ā, ka arotahi ki te arotake whaiaro. Kātahi ka whakatakoto haere te Anga i te whānuitanga ake o te kiko e pā ana ki te kawē i tēnā me tēnā o ngā tūmomo arotake e toru, arā: ko Te Rākeitanga, ko Te Pupuketanga, me Te Manakotanga.

Ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua

Te Tikanga Whakaaro me te Pūtake

Ka whakawhiwhia ngā ākonga kei ngā kura kaupapa Māori Te Aho Matua ki te mātauranga ahurei, i takea mai i ngā uara me ngā kaupapa motuhake o Te Aho Matua.

I ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua:

- ko te reo Māori te reo matua mō te whakaako
- e tohu ana te tūtohunga kia whakahaerehia te kura i raro i te maru o Te Aho Matua
- mā ngā āhuahira motuhake e whakamāramahia ana ki te tūtohunga hei tautuhi i te āhuatanga motuhake o ia kura.

Ka whakatakotohia e Te Aho Matua ngā mātāpono me ngā tikanga whakaaro e pā ana ki ngā kura Te Aho Matua. Ka whakaputaina Te Aho Matua ki te Kāhiti o Aotearoa i raro i te maru o te Minita mō te Mātauranga, ā, he huarahi tēnei e taea ai e ngā kura te tautohu i a rātou anō, me te hora i te kahupapa whakaaro hei pūtake mō te whakaako me te ako.

Kei roto i te kupu whakataki o te whakapākehātanga o Te Aho Matua³ ēnei kupu:

Presented in the Maori language, Te Aho Matua has been written by the pioneers of Kura Kaupapa Maori as a foundation document for their kura.

Ko tā tēnei pukapuka he whakatakoto i ngā mātāpono i tautuhitia ai te rōpū ngākau nui o ngā Kura Kaupapa Māori hei rōpū motuhake e ū ana ki tētahi pūnaha kura ahurei, e mea nei rātou he tino momo akoranga nui mō ā rātou tamariki mokopuna.

Ko tā Te Aho Matua he hora i te kahupapa whakaaro mō te whakaako, mō te ako hoki i ngā tamariki, me te hora anō i ngā aratohu kaupapa here mā ngā mātua, mā ngā kaiako me ngā Poari Kaitiaki mō ō rātou tūnga me ā rātou kawenga mahi.

Ko te hiahia ia kia whakaurua ko Te Aho Matua ki ngā tūtohunga o ngā kura kaupapa Māori, hei huarahi ka āta tāutu i tō rātou āhuatanga motuhake, ki tērā ō ngā kura auraki.

He tūāpapa anō hoki Te Aho Matua mō te kōkiritanga o te whakamahere me te waihanga i te marautanga, hei whakamana i ngā tikanga kanorau, me te pupuri anō i te kotahitanga o te katoa.

I tuhia Te Aho Matua ki te reo Māori tūturu, arā, he maha ngā aronga o te kupu, o te whakatau whakaaro, ā, mā te hinengaro kē o te tangata e whakamārama, kua mā te whakapākehā noa i ngā kupu.

Ka whakaaturia ngā wāhanga e ono o Te Aho Matua, ā, he aronga motuhake tō tēnā wāhanga, tō tēnā wāhanga ki ngā kaupapa matua o te mātauranga e tika ana mā te tamariki mō ngā rā kei mua i a rātou, ki tā te Māori titiro.

Te Anga ā-Ture, ā-Whakaritenga

E ai ki te Wāhanga 155 o Te Ture Mātauranga 1989 ka tohua te kura kāwanatanga hei kura kaupapa Māori mā te pānui a te Minita o Te Mātauranga i roto i te *Kāhiti o Aotearoa*. E ai ki te Wāhanga 155a:

- he tauākī Te Aho Matua mā te reo Māori ka whakaritea e ngā Kaitiaki o Te Aho Matua, ā, kua whakaputaina ki te Kāhiti e te Minita
- ko ngā Kaitiaki te rōpū e mōhio nuitia nei ko Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa

³ Manatārua: Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa.

- ka whakarerekēhia te tuinga o Te Aho Matua, i runga anake i te tono a ngā Kaitiaki ki te Minita
- me whakaputa e te Minita tētahi tauākī whakamārama o Te Aho Matua mā te reo Pākehā, otirā, me whakaae ngā Kaitiaki he hāngai, he tika pū taua whakamāramatanga i whakapākehātia ai.

Ko te pānga o te wāhanga 155 he tautuhi, he whakamana hoki i te āhuatanga motuhake o Ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua.

Ka tautuhi hoki te Wāhanga 155 i te hāngaitanga tonu o te Ture Mātauranga 1989 ki ngā kura Te Aho Matua, kia rite tonu tana pānga ki ētahi atu kura. Ki tā te Tari Arotake Mātauranga i kite ai, ko ngā kura pakari e whakahaerehia ana i raro i te maru o Te Aho Matua, ka whakatutuki anō hoki i ērā o ngā tūmanako e pā ana ki te mātauranga o te kounga kairangi i whakaraupapahia ai ki ngā hanganga ture, arā, i ngā Whāinga Mātauranga ā-Motu me ngā Aratohu Whakahaere Mātauranga ā-Motu. Inā noho ko Te Aho Matua hei pū matua mō te whakahaere i tētahi kura, ka tutuki ngā whakaritenga ā-ture, ā-mātauranga hoki mā roto i te whakatinanatanga whai hua o ngā tikanga whakaaro o Te Aho Matua.

Te Whai Pānga o tēnei ki te Aromātai

E hiahia ana ngā kura ki tētahi tukanga aromātai tapatahi, ngāwari hoki, e whakatairangatia ai he putanga ako takatika, e āwhinatia ai hoki ngā kura ki te whakapiki i tā rātou mahi. E hiahia ana hoki te Tari Arotake Mātauranga i tētahi rārangi tikanga motuhake hei arotake i ēnei kura ahurei, kātahi anō ka tutuki i a ia ngā whāinga o te Ture Mātauranga, me ngā tikanga whakaaro e tākina atu ana ki Te Aho Matua.

Whai muri i ngā mahi ā te Rōpū Mahi a te Minita i te tau 2001⁴, kua oti te huarahi i āta whakaaetia te tautuhi hei whakamahi mā ngā kura me te Tari Arotake Mātauranga. Whakamahia ai e te Tari Arotake Mātauranga me ngā kura ngā tikanga mahi me ngā taputapu i roto i te tukanga arotake ā-waho. Waihoki, whakamahi ai ngā kura me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i ēnei taputapu i roto i tā rātou haere tonutanga i ngā mahi arotake whaiaro, i ngā taumahi hoki ki te whakapai haere.

Katoa ngā rōpū whai pūkenga aromātai, pūkenga ā-ahurea, ā-reo tōtika, ka āhei ki te whakatinana i ēnei tikanga mahi. Kei te whakaae ngātahi te Tari Arotake Mātauranga me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te arotake i te mahi a ngā kura i runga anō i te wairua i whāia i te tuatahi, me te aro nui anō ki te whakapakari ake i te āheinga ki te aromātai. E arotahi ana te Tari Arotake Mātauranga ki te whakapakari i te āheinga ki te aromātai, ā, mā Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa e arotahi ki te aromātai i te āhua o ngā mahi ā ngā kura.

⁴ *Report to the Minister of Education of the Ministerial Working Party to Develop a Review Methodology for Kura Kaupapa Māori that operate in accordance with Te Aho Matua.* Hui-tanguru, 2001

Ngā Arotake i ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua

E toru ngā momo arotake

He tukanga arotake ā-kōeke tā te Tari Arotake Mātauranga. Nā runga i tēnei āhuatanga, ka aromātaitia ā-waho tētahi kura, mā te huarahi ka tino whai hua ake, ka whai pānga nui ake hoki ki tōna ahunga whakamua. E toru ngā momo arotake mō ngā kura; arā, ko Te Rākeitanga – he aromātai whakawhānui ka kawea i ia toru tau tōna tikanga; ko Te Pupuketanga – he aromātai whakawhanaketanga mā ngā kura e tika ana kia āwhinatia motuhaketia i roto i te tau kotahi, i ngā tau rānei e rua, ā, ko Te Manakotanga – he aromātai whakatairanga e whai pānga nui ana ki te whakapakari i te angitu o taua wā tonu.

Ko te arotake tuatahi a te Tari Arotake Mātauranga i tētahi kura, ahakoa tēhea, ko Te Rākeitanga. Ko te arotake whaiaro tētahi aronga ki ngā arotake katoa. Ko te āhua o tētahi kura ki te whakahaere i te arotake whaiaro, me tana whakamāramatanga hoki i āna tukanga, āna whakataunga, āna mahi hoki ki te Tari Arotake Mātauranga, ka whai pānga matua ki ia aromātai ā-waho.

Te Arotake Whaiaro

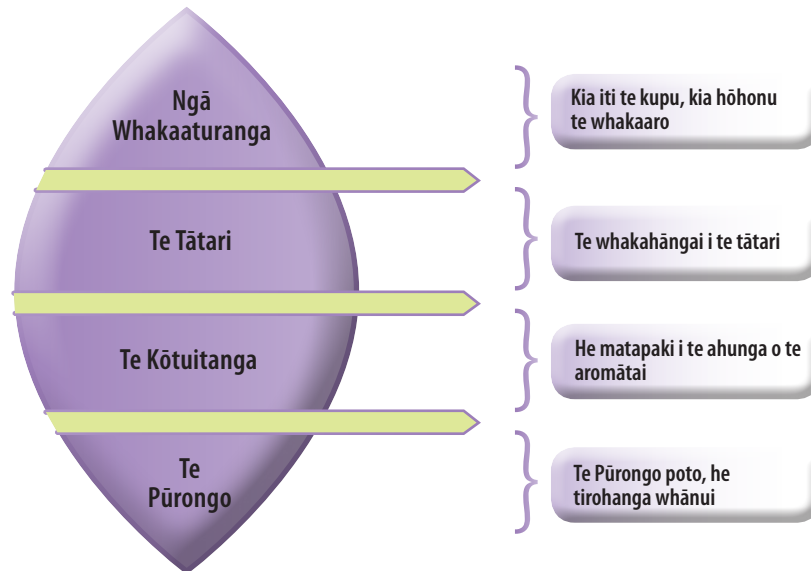
Hoahoa 1: Te arotake whaiaro i ngā kura kaupapa Māori

Ko tā te Hoahoa 1, he whakaata i ngā wāhanga arotahi ā te Tari Arotake Mātauranga ki te aromātai i te arotake whaiaro a tētahi kura, me te mahere aromātai hoki mō te arotake a te Tari Arotake Mātauranga.

Ka whakaraupapa te Hoahoa 2 i te tukanga e pā ana ki te aromātai a te Tari Arotake Mātauranga. Ka arahina ngā Āpiha Arotake a te Tari Arotake Mātauranga e tētahi huinga ōkawa o ngā whakaritenga paerewa.

TE AROMĀTAI A TE TARI AROTAKE MĀTAURANGA

Hoahoa 2: Te Tukanga e pā ana ki te aromātai a te Tari Arotake Mātauranga

Ngā huānga matua e toru o te arotake

E toru ngā huānga matua o te aromātai. Ahakoa ka hāpai takitahitia, ahakoa ka hāpai tōpūtia, mā tēnā huānga, mā tēnā huānga e poipoi i te whakapai tonutanga ki ia kura Te Aho Matua, ki te whānuitanga hoki o tō rātou hapori ā-kura.

A. Ka whakamōhio te arotake whaiaro a te whānau i te aromātai ā-waho

Ko te whakamahinga o ngā mōhiohia arotake whaiaro hei ārahi i te aromātai ā-waho a te Tari Arotake Mātauranga. Ka noho te Tari Arotake Mātauranga ki te matapaki i tēnei āhua ki te whānau, me pēhea hoki rātou e whakamahi i te mahere aromātai, ngā mōhiohia arotake whaiaro, te hui ā-whānau, me ētahi atu mōhiohanga e whai pānga ana hei hoahoa i te arotake me te huarahi tūhura ka whāia.

E. Te arotake whaiaro i ngā Kura Kaupapa Te Aho Matua

He pēhea te āhua o te arotake whaiaro i roto i ngā kura Te Aho Matua?

I. Te Tauākī Whakapūmau a te Whānau

Ko ngā tūmanako ā-ture mō ngā kura Te Aho Matua katoa, ka whakamanahia e ngā whānau.

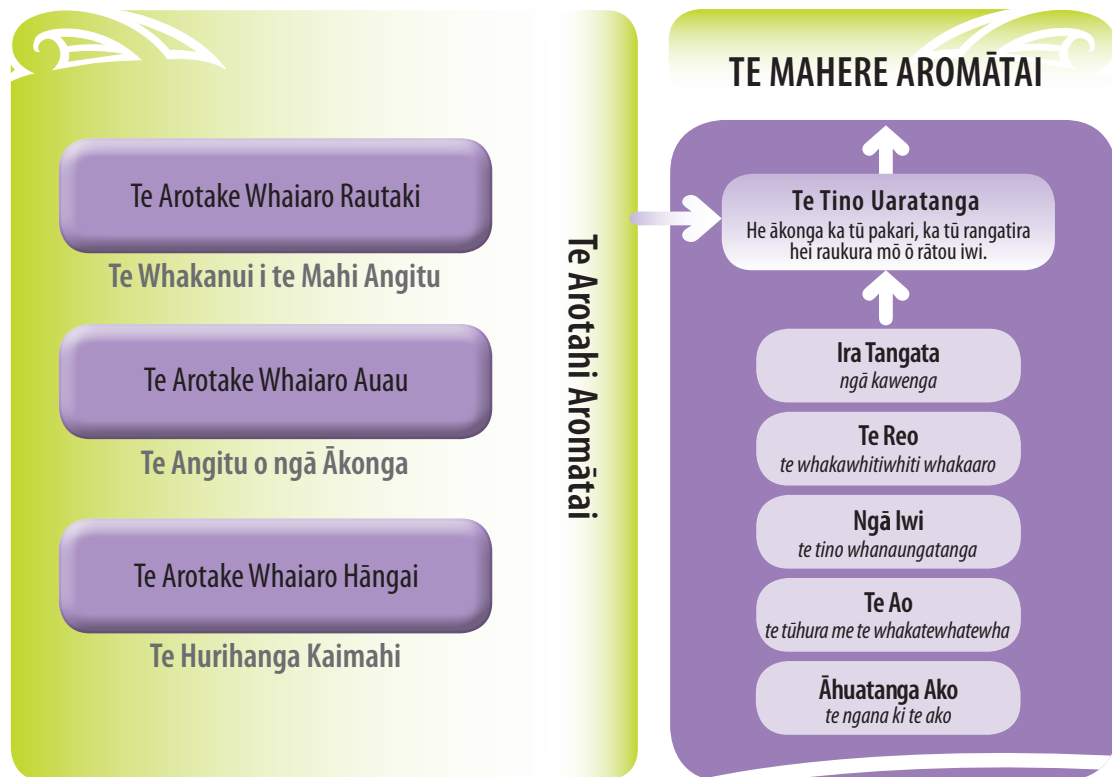

A Ka whakamōhio te arotake whaiaro a te whānau, i te aromātai ā-waho.

He tauira

Ka riro mā Te Tino Uaratanga e punga te arotahitanga mō te hora mātauranga mā ngā ākonga i ngā kura Te Aho Matua. Koia nei hoki te arotahitanga matua mō ngā arotake ā te Tari Arotake Mātauranga.

I roto i te tauira i raro iho nei, nā te whānau o te kura whiriwhiri ngā āhuatanga o Te Tino Uaratanga hei arotahi i tā rātou arotake whaiaro: te whakanui i te mahi angitu, te angitu o ngā ākonga, me te whakawhanaketanga ngaio o ngā kaimahi.

Hoahoa 3: Te Arotake whaiaro me te aromātai ā-waho e hāngai ana ki Te Tino Uaratanga – he tauira

I reira ka huri te whānau o te kura ki te whakawhanake i tētahi mahere aromātai. Ka ahu mai tēnei mahere i tētahi pātai aromātai, hei ārahi i te tukanga aromātai ā-waho. Ka whakamōhio te pātai aromātai e te arotake whaiaro. I te whānau e whakatakoto haere ana i tētahi pātai aromātai, ka pēnei pea te tīmatanga, arā:

He pēhea te whānuitanga..... (ka taea tēnei te whakamahi ina e hiahia ana te whānau ki te tātari i te ahunga whakamua mā te arotahi ki te whakapai tonu)

He pēhea rawa ngā ākonga ka..... (ka taea tēnei te whakamahi i ngā wā e pai ana te whakahaere, ā, he hiahia nō te whānau ki te mōhio pēhea rawa te pai)

He pēhea te whai huatanga o ngā ākonga ki te... (ka taea tēnei te whakamahi i te wā e whai hua ana ngā āhuatanga, ā, he hiahia nō te whānau ki te mōhio pēhea rawa te whai hua)

Ka riro mā te kura hei āta tuhi tāna huarahi tūhura i te taha o tōna whānau, kia noho mōhio ai rātou, ā, kia āhei ai hoki ki te tāutu he aha ngā mahi, āhea ka whakaoti, mā wai hei kawē, ka pēhea te kawē, he aha hoki ngā pānga ki ngā ākonga. Ka whiriwhiri pea ētahi whānau i tētahi wāhanga, neke atu rānei, ā, mā ētahi whānau kē atu e whiriwhiri ngā wāhanga katoa, me ētahi noa iho o ngā āhuatanga o roto hei kaupapa arotahi.

Te wātaka mō te arotake ka whai ake

Nā runga i ngā whakaaturanga, i te mutunga o ia arotake ka whakatau te Tari Arotake Mātauranga, i te tūmomo arotake ka whai ake, i te wā hoki o taua arotake a te Tari Arotake Mātauranga. Tērā pea, he aromātai whakawhanaketanga tēnei ka kawea i roto i te kotahi ki te rua o ngā tau, arā, ko Te Pupuketanga. I ētahi wā ko **Te Rākeitanga** te aromātai, arā, he aromātai whakawhānui i muri i te toru tau. Heoi, mō tētahi kura tino pakari rawa atu, tērā te āheinga pea o te Tari Arotake Mātauranga ki te whakatau, e whā ki te rima pea ngā tau i mua mai i tētahi aromātai whakatairanga, arā, **Te Manakotanga**.

Ko ngā kura e āta whakatutuki pai ana i ā rātou mahi, ka arotake tonuhia mā te rārangi tikanga o Te Rākeitanga.

Ko ētahi o ngā pūtake e whai pānga ana ki te wā ka tū anō te arotake, ko te nui o te tautoko e tika ana, ko ngā whakapaitanga e āhei ana ki te whakatutuki, e te āheinga hoki o ia kura ki te arotake whaiaro me te whakarite whaimuri.

I te Tari Arotake Mātauranga e whakatau ana i te wā o te arotake ka whai ake, ka whai whakaaro te Tari Arotake Mātauranga ki te arotahi o te aromātai a te whānau, ngā mōhiohio hoki i whakatakotohia ai ki te Tauākī Whakapūmau a te Whānau, me ngā paearu Te Aho Matua a te Tari Arotake Mātauranga mō te wātaka arotake.

Ko te whakatau ōkawa a te Tari Arotake Mātauranga mō te wā o te arotake whai muri ka āta tākina i te pūrongo arotake i tāngia ai, i whakaputaina ai hoki ki te pae tukutuku a te Tari Arotake Mātauranga, ki www.ero.govt.nz.

Ko te āhua o te whakawhanaketanga - mai i Te Pupuketanga a te Tari Arotake Mātauranga (arā, te kotahi ki te rua o ngā tau), ki te arotake a Te Rākeitanga (arā, kia toru ngā tau), tae atu ki te arotake a Te Manakohanga (kia whā ki te rima ngā tau) - i waihangatia ai kia pupū ake ai te ahu whakamua, te wawata hoki.

Ko te paearu mō te wā o ngā arotake, i whakaraupapahia ai ki tēnei Anga, i raro i ia momo arotake.

Te mahere aromātai a te whānau o te kura

Ka hoatu te whānau o te kura i tā rātou mahere aromātai ki te Tari Arotake Mātauranga, hei wāhanga o te hui whakaaturanga tuatahi o te arotake whaiaro, i te wā e kawea tonuhia ana te arotake ki te kura. I ētahi wā, ka taea e te whānau te hoatu tuhinga hukihuki, hei whai whakaarotanga mā te Tari Arotake Mātauranga i mua i tō rātou taenga ki te kura. Hei hora tēnei mahere i ētahi taipitopito whai tikanga ki te Tari Arotake Mātauranga, kia kaha ai ngā āpiha arotake ki te waihanga i tā rātou hoahoa aromātai i te kura, ā, hei ārahi i ngā tūhuratanga i te kura.

 TE TINO UARATANGA – Te pātai aromātai
He pēhea te pai o te tū pakari, o te tū rangatira o ngā ākongā, hei raukura mō ō rātou iwi?

He aha ngā wawata o te whānau?					
	Wāhanga Te Ira Tangata	Wāhanga Te Reo	Wāhanga Ngā Iwi	Wāhanga Te Ao	Wāhanga Āhuatanga Ako
Te Arotahi	Ka kawea ngā mahi e te ākongā	He pūkenga whakawhiti kōrero ō te ākongā	He whanaungatanga takatika ō te ākongā ki ētahi atu	Ka tūhura, ka whakatewhatewha hoki te ākongā	Kei te kaingākau ngā ākongā ki ngā mahi
Mahi He aha ā tātou mahi?	Ngā Tūmanako o ngā Whānau Te Tirohanga Ngā Wawata Te Hōtaka Akoranga				
He aha tō tātou e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	Te Tirohanga Ngā Mahere Hōtaka Ngā Kitenga Hōtaka				
Ngā Putanga mō ngā Ākongā He aha ā rātou mahi?	He tū tangata tonu ngā ākongā				
He aha tō tātou e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	He Mana Tangata Te Whakaoti Mahi Ngā Taura o te Ārahitanga				
He aha ka whai ake?	Te Marautanga Te Aho Matua, te Aromatawai Te Aho Matua Hoki				

Hoahoa 4: Mahere Aromātai

Te hoahoa aromātai a te Tari Arotake Mātauranga

Mā te Tari Arotake Mātauranga e whakarite te hoahoa aromātai, nā runga i te mea koia te kaiaromātai ā-waho.

Kei roto i te hoahoa aromātai, ko ngā wāhanga arotahi matua, ko ngā ara whakatewhatewha, me ngā pātaimai ka kipa ake i te tukanga arotake, ā, ka hāngai anō hoki ki ngā mōhiohia i whakaratohia ai e te whānau. Ka whakarite wātaka ngā āpiha arotake i te taha o te whānau, ā, ka mau tēnei i ētahi atu hui ka whakatūngia, ngā tirohanga i ngā akomanga, me ngā wā hoki ka tātari, ka kōtui hoki te rōpū i ngā mahi. Nā runga hoki i tēnei huarahi, e wātea ana ki te whai whakaaro tonu ki te waihanga o te arotake, kia noho ngāwari ai ngā whakaritenga i te wā e tika ana.

TE TINO UARATANGA – Te pātai aromātai

He pēhea te pai o te tū pakari o te tū rangatira a ngā ākongā, hei raukura mō ō rātou iwi?

He aha ngā wawata o te whānau?					
	Wāhanga Te Ira Tangata	Wāhanga Te Reo	Wāhanga Ngā Iwi	Wāhanga Te Ao	Wāhanga Āhuatanga Ako
Te Arotahi	He pēhea ngā ākongā ka whakaatu i tā rātou kawē mahi?	He aha ngā pūkenga whakawhiti kōrero ka whakamahia e ngā ākongā?	He aha ngā taura here whanaungatanga takatika o ngā ākongā ki ētahi atu?	He aha ngā mea e tūhuratia ana, e whakatewhatewhatia ana e te ākongā, he pēhea hoki tā rātou tūhura, tā rātou whakatewhatewha?	He pēhea te tahuri o ngā ākongā ki te ako?
Mahi – He aha ngā mahi ā te whānau?	Ngā Tūmanako o te Whānau Te Tirohanga Ngā Wawata Te Hōtaka Akoranga				
He aha tō te whānau e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	Te Tirohanga Ngā Mahere Hōtaka Ngā Kitenga i te Hōtaka				
He aha ngā putanga ki ngā ākongā?	He tū tangata tonu ngā ākongā				
He aha tō te whānau e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	Te tū Pakari Te Whakaoti Mahi Ngā Tauira o te Arahitanga				

Hoahoa 5: Te Hoahoa Aromātai a te Tari Arotake Mātauranga

Ka matapaki ngātahi ngā kaiarotake i te hoahoa ki te whānau, hei āta whakarite i te noho mārama o te tukanga aromātai, me te hāngaitanga hoki o tēnei ki ngā hiahia o te arotake whaiaro a te whānau. I ngā wā e taea ai ka whakarato te Tari Arotake Mātauranga i te ārahitanga i roto i te pātai aromātai, hei āta whakarite i te whai pūtaketanga o te arotake.

Ka whakawātea mai te whānau o te kura i ngā whakaaturanga ki te Tari Arotake Mātauranga i te wā o te arotake, ā, he whai wāhitanga anō hoki ki te hui, ki te whakawhiti whakaaro anō hoki i ngā wā e tika ana.

Ka whakamahi te Tari Arotake Mātauranga i te hoahoa aromātai hei kaupapa arotahi mō āna mahi whakatewhatewha. Nā tēnei, e wātea ai he wā tōtika mō te tūnga ‘pukumahara’ o te kaiaromātai. Ka hāngai te anga aromātai ki te tātaritanga o te kounga kairangi, hei whakamōhio anō hoki i ngā whakapae aromātai e mārama ana, e matawhānui ana hoki.

Putā noa i Te Rākeītanga, e toru ngā tino wāhanga o te tukanga arotake - ko te **Whanaungatanga**, ko te **Whakaetanga** me te **Whakataunga** (tirohia te Hoahoa 1). Koia ēnei ngā wāhanga ōkawa o te tukanga, ā, ka whai pānga ēnei ki ngā taunekeneke, ngā whakawhitinga kōrero, te whakatewhatewha, te kohikohi me te whakaemi, te tātari, te kōtuitanga, te whakatau whakaritenga, ngā taunakitanga, me te pūrongo.

Ngā Tohu Aromātai

Ko tētahi aronga riterite ki te aromātai, ka whai whakaaro tonu ki ngā *putanga* ki ngā ākonga, me ngā *tukanga*, ngā *tikanga whakaaro* hoki i whakatinanahia ai ki te kura ki te whakatutuki i aua putanga. Ka rapu te Tari Arotake Mātauranga i taua riterite o ngā whakaaturanga, puta noa i ngā putanga me ngā tukanga.

Ko tā ngā tohu putanga he whakamārama i te mōhiotanga, i ngā pūkenga, i ngā waiaro me te mātau o te taumata tiketike ka whai pānga *tika tonu* ki tā ngā kura kaupapa Māori Te Aho Matua e hiahia ana ki te whakatutuki mō ā rātou ākonga. Kei roto i tēnei karangatanga ko ngā whakaaturanga o ngā putanga ā-mātauranga, ā-tinana, ā-ngākau, ā-wairua hoki, ka noho hei tohu hāngai mō te angitu.

Ko tā ngā tohu tukanga he whakamārama i ngā whakaritenga, ngā tukanga, me ngā kaupapa here ka whakatutuki i ngā putanga e hiahiatia ana inā ka whakatinanahia ki te kura. Ehara i te mea ka hua mārīka ake ngā putanga takatika ki ngā ākonga, nā te whai wāhi noa o ngā tohu tukanga.

Me whai whakaaro ki ngā whakaaturanga o ngā tūmomo tohu e rua, kia eke ai ngā kaiarotake ki ngā whakataunga e āta ahu mai ana i te mōhio. Ki te whai whakaaro noa ki ngā putanga, ka tītaha pea te aromātai, nā te āta titiro noa ki ngā putanga, me te kore whai whakaaro ki te tika pea o aua putanga mō tēnā e tika ana kia tūmanakohia. Mā te aro anake ki te tukanga me te tikanga whakaaro ka kitea pea te angitu, engari kāhore pea he tino whakaaturanga e tohu ana i te ahu whakamua, i ngā whakatutukitanga hoki o ngā ākonga, i runga anō i tēnā e tika ana, e wawatatia ana hoki.

Te Arotahi Aromātai me ngā Putanga ki ngā Ākonga

Me whai whakaaro ki te whai pānga pea o te arotahi o te aromātai, ki ngā putanga ākonga. He pēhea rawa te rahi o te pānga i roto i te:

- tokomaha o ngā ākonga ka pāngia (he tokoiti, kei waenga, he tokomaha rānei)?
- rahi pea o te pānga (he iti, kei waenga, he nui rānei)?

Mō te nuinga, ko ngā tino wāhi matua hei arotake ko ērā e mōhiotia ai he pānga nui ki te ekenga paetae o ētahi ākonga, ko ērā wāhi rānei he tokomaha ngā ākonga ka pāngia.

Te pānga pea ki ngā putanga mā ngā ākonga	He nui			
	Kei Waenga			
	He iti			
		Tokoiti	Kei Waenga	Tokomaha

Te tokomaha o ngā ākonga ka pāngia

Hoahoa 6: He mahere huānga hei tātari i te arotahi o te aromātai

Te Anga Tātari

Taumata 4	Tirohanga Tātari Whānui		Te tautoko i te whakataunga whakarite
Te tātari takitahi whakamutunga	Te tirohanga whānui takitahi		Te whakataunga, ngā pūtake tautoko, me te pānga e pupū ake ana
Taumata 3	Te Whakahāngai i Te Tātari		Āta tirohia te whānuitanga
Ka whakahāngaitia ngā tātari i whakamāhira ai, ki te hoahoa aromātai	Te Hoahoa Aromātai	Te whakarāpopoto mā ngā whakaaturanga	He kupu whakamutunga ki ngā pūtake o ngā whakaaturanga, me ngā hononga ki ngā whakataunga e puta ake ana
Taumata 2	Te Arotahi o Te Tātari		Te wāhanga mō te whakamōhio wave
Ko ngā whakaaturanga i whakamāhira ai, i runga i ngā wāhanga arotahi	Te Hoahoa Aromātai	Ngā tuhinga	Ka haere tonu, ka arotahi anō rānei
Ngā whakaaturanga i tuhia ai	Te Tuhinga	Tātari Āhuatanga – Ngā Whakaaturanga	
	Ngā Kiritenga	Ngā Matapakī	

Hoahoa 7: He anga tātari mō te aromātai

Ko te anga tātari ka whakamāhira e te Tari Arotake Mātauranga, ka whakaurua hei hāpai i te whānau ki te whakawhānui i ā rātou whakaritenga e pā ana ki tā rātou arotake whaiaro.

Ka whai pānga te waihanga aromātai ki te kiko o ngā mahi tirohanga ā te Tari Arotake Mātauranga, me te wāhanga hoki o te pūrongo e whai kiko ana.

He Aratohu kia tae atu ki ngā whakataunga nā runga i te mōhio

I ia wāhanga, ka whai whakaaro te Tari Arotake Mātauranga ki ngā whakautu e hāngai ana ki ngā pātai aromātai. He aha ngā whakaaturanga o te tukanga e whai hua ana? He aha ngā whakaaturanga o ngā putanga e whai hua ana?

Ki te whai whakaaro ki ia pātai aromātai e whakatutukihia ana, ka pēhea te whai hua o aua pātai?

Kei te pēhea ēnei whakaritenga – he rawe, he tino pai, he pai, he pai noa, he āhua pai, ā, kāore rānei i te pai?

Kei te pēhea ngā putanga nei – he rawe, he tino pai, he pai, he pai noa, ā, kāore rānei i te pai?

Kei tēnei huinga pūtau⁵ i raro iho nei ētahi aratohu mō ēnei kupu.

KUPU WHAKAMĀRAMA	TE TIKANGA I TE TUKANGA AROMĀTAI	TE TIKANGA I TE PUTANGA AROMĀTAI
He rawe/he tino pai	Mārama tonu ki te titiro atu <i>kei runga rawa, he momo rānei</i> te hoahoa, te whakapuaki rānei i te hōtaka; kāore kau ōna ngoikoretanga, he iti noa rānei.	<i>He ahurei, he tino whai take rānei</i> te (ngā) putanga hua, e tutuki katoa ai ngā hiahia o ngā ākongā i te kura, te tino nuinga rānei o aua hiahia; me he takiwā, he ango rānei o roto, he tino pakupaku noa iho.
He pai	<i>Kei te āhua teitei tonu te kounga o te waihanga, te whakapuakitanga rānei o te hōtaka, tērā ētahi ngoikoretanga ka āta kitea atu, ētahi wāhanga rānei hei whakapai ake, engari he aurukōwhao noa iho te katoa, kāore kau tētahi e kiia he takerehāia.</i>	<i>He āhua whai take tonu te (ngā) putanga hua; e tika ai te kī kua tutuki te nuinga o ngā hiahia o ngā ākongā; tērā ētahi āteatanga, ngā wāhanga rānei hei whakatikatika ka āta kitea atu, engari he aurukōwhao noa iho te katoa, kāore kau tētahi e kiia he takerehāia.</i>
He pai noa	<i>Ka eke noa te kounga o te hoahoa me te whakapuakitanga o te hōtaka ki ngā whakaritenga, engari tērā ētahi ngoikoretanga nunui, te maha rānei o ngā wāhanga rānei me mātua hei whakatika.</i>	<i>He putanga hua āhua whai take, e tika ai te kī kua tutuki ētahi o ngā matea matua (kaua ko ngā hiahia itiiti anake) o ngā ākongā i te kura, ā, tērā ētahi āteatanga nui ka āta kitea atu, ētahi wāhanga matua rānei hei whakatika.</i>
He āhua pai	<i>Kāore i te eke ki te taumata te hoahoa, te whakapuakitanga rānei i te hōtaka; he maha ngā ngoikoretanga nunui me mātua whakatikatika wawe.</i>	<i>He iti noa te (ngā) putanga ka whai hua e kiia ai kua tutuki ko ngā matea itiiti noa o ngā ākongā i te kura; tērā te maha o ngā tino āteatanga matua hei whakatutuki.</i>
Kāore i te pai	<i>Kāore i te pai te kounga o te hoahoa, te whakapuakitanga rānei o te hōtaka, he maha ngā tino ngoikoretanga nunui hei whakatutuki wawe.</i>	<i>Kua tata ki te kore te (ngā) putanga rānei, kei te pā tōraro rānei ngā putanga, ā, e tohu ana i te kore whakatutukitanga o ngā matea o ngā ākongā i te kura, me te pā tōraro hoki pea o aua mahi.</i>

Hoahoa 8: Ngā kupu o ngā whakatau aromātai

Ko te whakaritenga matua mō ngā rōpū, ko te whakatau mēnā kua eke te kounga o tētahi hōtaka me ngā putanga hua mō ngā ākongā, ki te ritenga noa o ngā whakaritenga mō te kura.

5 I whakarerekēhia, mai i a Davidson, 2006

E Te arotake whaiaro i ngā Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua

Ko te whakapakari i te āheinga ki te arotake whaiaro i roto i te mātauranga taketake - pērā i ngā kura Te Aho Matua – tētahi āhuatanga matua, ā, koia nei tētahi tino kaupapa arotahi a te Tari Arotake Mātauranga. Nō te tau 2000 te Tari Arotake Mātauranga i hora ai i ētahi pātai matua hei whakaoho i ngā matapaki aromātai. Nō te tau 2008, ka whakaae te Tari Arotake Mātauranga ki te whanaketanga o te aromātai whaiaro i roto i ngā kura kaupapa Māori, i ngā whakaritenga ā Te Tāhuhu o Te Mātauranga mō te whakamahere me te pūrongo, me te hiahia hoki mō tētahi mahere aromātai ā te Tari Arotake Mātauranga. I reira ka tahuri te Tari Arotake Mātauranga ki te whakawhanake i tētahi mahere aromātai kotahi hei whakatutuki i ngā herenga katoa.

Mai i taua wā, ka āta kitea te whānuitanga o ngā tūmomo whakatinanatanga o te arotake whaiaro. Kei tōna iho ētahi mātāpono matua ka noho hei pou mō te āhua o te arotake whaiaro mō ngā kura Te Aho Matua me ō rātou whānau. He whai wāhitanga tēnei huānga o te arotake mō te Tari Arotake Mātauranga, hei whakaemi, hei pūrongo hoki i ngā mōhiohio e pā ana ki te arotake whaiaro, mō te painga o te katoa o ngā kura kaupapa Māori whānui.

E hiahia ana te Tari Arotake Mātauranga kia hāngai tana titiro ki ngā huarahi e whakamahia ai te arotake whaiaro e ngā whānau o te kura, hei āwhina i ā rātou whakatau inā arotahi rātou ki ngā putanga kounga tiketike mō ngā ākongā. He mea nui kia āta tirohia ngā rerekētanga o ngā mātāpono matua, me pēhea hoki te whānau e tae ake ki ā rātou whakatau mā te arotake whaiaro. He mea nui hoki ki te whai whakaaro ki ngā tūmomo rerekētanga ā-tangata, ā-ahurea.

E wātea ana ki te Tari Arotake Mātauranga me Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa te tini o ngā mōhiohio whai take mō te tukanga me ngā mahinga arotake whaiaro i ngā kura Te Aho Matua, ā, ka tohu hoki tēnei i te whānuitanga me te hōhonutanga o te tukanga me ngā whakaritenga arotake whaiaro, puta noa i te motu. Ka tāutu anō hoki pea i ngā whakaritenga matua me ngā tino rerekētanga ā te Māori, hei mōhiohio anō mā te Māori.

I Te Tauākī Whakapūmau a te Whānau

Ko tētahi wāhanga matua o te tukanga arotake ko te whakatutuki i ngā herenga ā-ture, ā-tikanga hoki (tae atu ki ngā Aratohu Mātauranga ā-Motu me ngā Aratohu Whakahaere Mātauranga ā-Motu), mā ngā kawenga, ngā herenga hoki i whakatakotohia ai ki te tūtohunga o te kura. Mā te noho ngātahi, koia nei ngā herenga tautukunga matua mō ngā kura kaupapa Māori o Te Aho Matua.

Kua whakawhanakehia e te Tari Arotake Mātauranga tētahi Tauākī Whakapūmau ā te Whānau, hei whakamahinga ki ngā arotake i ngā kura. Ka whakatakotohia, ka whakamāramahia hoki ki tēnei tuhinga ngā herenga ā-ture e whai pānga ana ki ngā kura Te Aho Matua.

Kua waihangatia te Tauākī Whakapūmau a te Whānau hei āwhina i ngā kura ki te whakahaere i ā rātou herenga tautukunga. Ka whakamāramahia ki taua tuhinga ngā tikanga ā tēnā me tēnā, i roto i te anga ā-ture, ā-whakaritenga hoki, ā, ka tonoa hoki kia whakamanahia e te heamana o te whānau, e te tumuaki hoki te whakatutukitanga o te kura i aua herenga. Ka whakaū te whānau āe, kua tutuki i ā rātou ngā ture, kāore rānei i tutuki, kāore i te tino mōhio rānei mēnā kua tutuki.

Hei āhuatanga tonu o te tukanga, ka āta arowhai te Tari Arotake Mātauranga i te maha o ngā tikanga herenga ā-ture matua (ka kīia ēnei i ētahi wā ko ngā mea nunui e rima⁶) kia tino mōhio ai kua tutuki te Tauākī Whakapūmau a te Whānau me te tōtika anō o te whakaoti.

Mēnā ka kitea nā te Tauākī Whakapūmau a te Whānau, nā te arowhai a te Tari Arotake Mātauranga, nā te tukanga arotake whānui rānei ētahi take matua e whai pānga ana ki ngā herenga ā-ture, ka whakahāngai anōtia pea te arotake, kia aro pū ai ngā tikanga herenga ā-ture hei whakatutuki.

Ahakoia te tikanga ia kia whakaotingia te Tauākī Whakapūmau a te Whānau i mua tata tonu i te arotake a te Tari Arotake Mātauranga, ko tāna waihanga hei arowhai i ngā herenga ā-ture e mea ana, ka taea e te whānau taua tuhinga te whakamahi i ētahi āta wā e hiahiatia ana, hei whakapakari ake i tā rātou arotake o roto mō ngā āhuatanga hei whakatutuki (ehara mā te whakariterite anake mō te taenga mai o te Tari Arotake Mātauranga).

He aratohu mō te whakatinanatanga

NGĀ PĀNGA MŌ TE TARI AROTAKE MĀTAURANGA	NGĀ PĀNGA MŌ NGĀ KAITIAKI	NGĀ PĀNGA MŌ NGĀ KURA
Ka arowhai te Tari Arotake Mātauranga i te whakamanatanga.	Ka āwhina ngā Kaitiaki i te whānau ki te whakaoti i te Tauākī Whakapūmau a te Whānau, i ngā wā e tika ana.	Ka whakaoti te whānau i te Tauākī Whakapūmau a te Whānau, ā, ka whakamana hoki i te herenga ā-ture i mua i te arotake.
Ka whai ake te Tari Arotake Mātauranga i ngā whakautu 'kāo' 'āe' rānei i te whakamanatanga.	Ka āwhina ngā Kaitiaki ki te whakamārama i ngā āhuatanga e whai pānga ana ki ngā herenga ā-ture.	Ka matapaki te whānau, ka whakamārama hoki i ngā āhuatanga e whai pānga ana ki ngā herenga ā-ture, ki te taha o te Tari Arotake Mātauranga.
Ka āta whakatewhatewha te Tari Arotake Mātauranga i ngā āhuatanga e rima e whai pānga ana ki te haumarū o ngā ākongā.	Ka āwhina ngā kaitiaki ki te whakatewhatewha i ngā āhuatanga e rima e whai pānga ana ki te haumarū o ngā ākongā.	Ka whakarato te whānau i ngā mōhiohio e pā ana ki ngā āhuatanga e rima e whai pānga ana ki te haumarū o ngā ākongā.
Ka whakatau te Tari Arotake Mātauranga he tōtika te whakapūmau (kia kaha kē atu rānei te arotahi ki ngā herenga ā-ture, ki te kore e tōtika).	Ka āwhina ngā Kaitiaki i te whānau kia mārāma rātou me pēhea te whakatutuki i ngā wāhanga kāore e tutuki ana e ai ki te ture.	Ka kōkiri te whānau i ngā mahi e tika mō ngā mea e mōhio ana rātou me mātua kawē me mātua whakatika hei whakatutuki i ngā ture.
Kei te tautoko te Tauākī Whakapūmau a te Whānau i ngā kura ki te whakahaere tonu i te whakatutukitanga o ngā herenga ā-ture.	Ka āwhina ngā Kaitiaki i te māramatanga ki ngā tautukunga e pā ana ki ngā herenga ā-ture.	Ka whakamahi te whānau i te Tauākī Whakapūmau a te Whānau hei āwhina i te whakahaere tonutanga o ngā mahi kia tutuki ai ngā herenga ā-ture.

⁶ te haumarū aronganui, ā-tinana hoki o ngā ākongā; te rēhitatanga o ngā kaiako; te whakaunu, te aukati, te pana me te whakarereanga; me te tae ā-tinana atu o ngā ākongā ki te kura. Tirohia Ngā Whakaritenga Whakatutukitanga Matua i te whārangi ka whai ake.

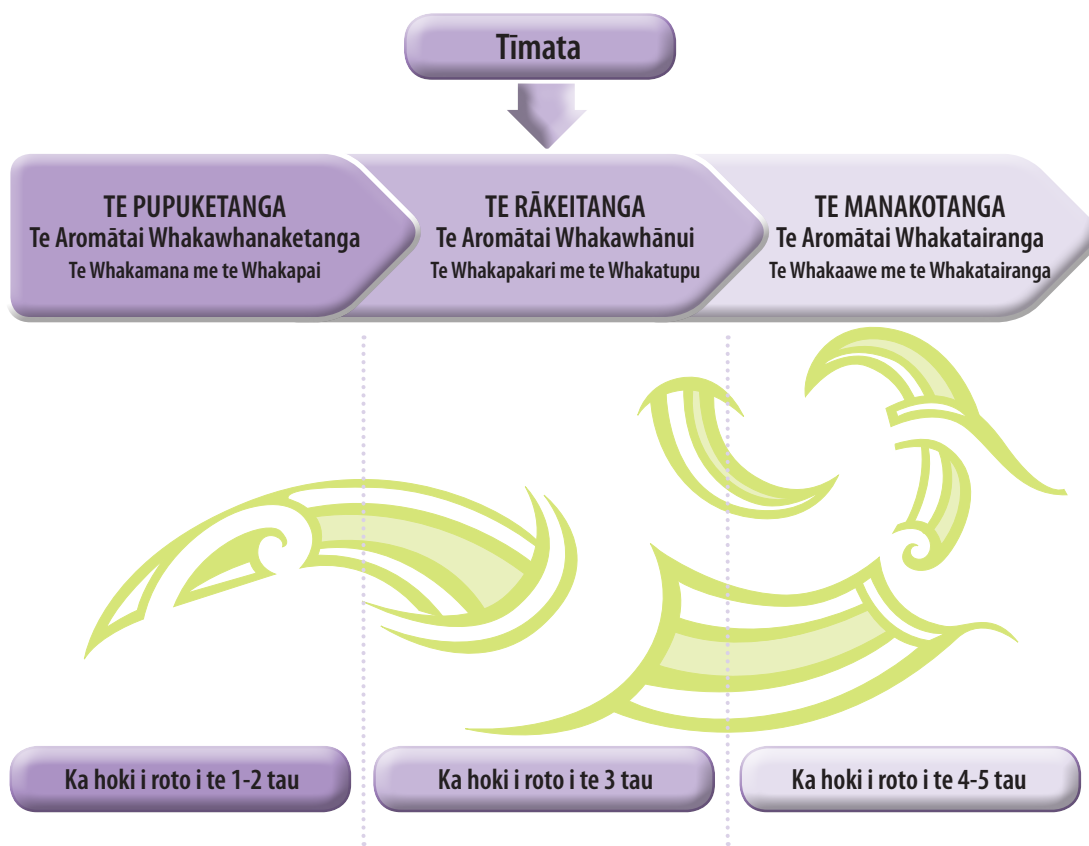

Ngā whakaritenga whakatutukitanga matua

Kua whiriwhirihia e te Tari Arotake Mātauranga ngā tautukunga herenga ā-ture matua e rima (ngā mea nunui 'ē rima') hei arowhai i roto i ngā arotake o ngā kura katoa, nā te whai pānga nui pea o ēnei ki te ekenga paetae o ngā ākonga. Inā rā, ko:

- te haumarū aronganui o ngā ākonga (tāpiri atu ki te ārai i ngā mahi whakawetiweti me ngā mahi whakaaaito)
- te haumarū ā-tinana o ngā ākonga
- te rēhitatanga o ngā kaiako
- te whakaunu, te aukati, te pana me te whakarerenga
- te tae ā-tinana atu o ngā ākonga ki te kura.

Ngā Momo Arotake a te Tari Arotake Mātauranga me ngā Wātaka

Hoahoa 9: Te wātaka arotake ā-kōeke

Ngā Kaitiaki

Ko Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa te tino aronga ā-ture, hei kaitiaki o Te Aho Matu. Ka whai wāhi anō hoki ētahi o ngā kaitiaki i whakataungia ai, ki te katoa o te arotake i whakaritea ai e te Tari Arotake Mātauranga.

Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānui

Ko Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānui te tino kahupapa mō ngā aromātai katoa ā te Tari Arotake Mātauranga. Ka whakahāngaitia ngā rārangi tikanga mō Te Pupuketanga me Te Manakotanga i runga anō i tēnā e hiahiatia ana, me te mea ka whai hua ake mō ia kura.

He tino aronga ki te arotake whaiaro me ngā mōhiohio mai i te kura me tōna whānau, e āhei ai te Tari Arotake Mātauranga ki te aromātai me te pūrongo mā tētahi huarahi ka wāhi hua tonu ki te kura.

Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānui

Ka taka te nuinga o ngā kura ki tēnei momo aromātai. Ka whakaritea ngā arotake Te Rākeitanga mō ia toru tau, whai muri i te arotake o mua.

Ka kitea te pai o te āhua mahi, me ētahi o ngā āhuatanga hoki e tohu ana i te kounga kairangi, ā, kāhore he āwangawanga i kitea ai e te Tari Arotake Mātauranga i roto i te mātauranga me te haumaruru o ngā ākongā.

TE RĀKEITANGA

*Ka whakapakari, ka whakatupu
Ngā paearu wātaka*

TE TINO UARATANGA

*He tiketike ngā tūmanako mō ngā ākongā, mō ngā kaimahi me te whānau
Kia noho whakaaraara ngā ākongā ki ngā momo mātauranga katoa ka whiriwhirihia e rātou
hei whai i roto i tō rātou ao*

WĀHANGA	NGĀ PUTANGA HUA KI NGĀ ĀKONGA	NGĀ WHAKARUNGA TUKANGA
TE IRA TANGATA	Ka whanake te waiora ā-tinana, ā-wairua, ā-ahurea, ā-ngākau o te ākongā.	<i>He horopaki haumaruru, he horopaki awahi i te tangata</i>
TE REO MĀORI	Kia mātau te ākongā ki te whakaaro, ki te kōrero, ki te pānui, ki te tuhi hoki i te reo Māori	<i>He horopaki rumaki me ōna tauira kounga tiketike</i>
NGĀ IWI	Ka mōhio te ākongā ki tōna ake iwi, hapū, whānau hoki, ā, ka kitea tōna āheinga puta noa i te whānuitanga o ngā tūmomo tūranga, ngā tūmomo kawenga mahi.	<i>Ngā uara ā-ahurea, ngā tikanga me ngā haepapa o te tokomaha</i>
TE AO	He mātātoa te tūhura o te ākongā i ngā matatini o te ao taiao, o te ao kikokiko.	<i>Te whakanui me te toro atu ki tā te Māori titiro ki te ao</i>
ĀHUATANGA AKO	Ka tū māia te ākongā ki te ako, ā, he mātātoa te whai wāhi atu ki ngā akoranga	<i>Ka wāhi hua te aro nui o ngā hōtaka whakaako, hōtaka ako hoki</i>
TE TAHA HAUTŪ, TE TAHA WHAKAHAERE <i>He whai take, he rautaki, he tūmanako-nui, he whakahihiri, he auaha, he kōkiri take</i>		
TE AROTAKE WHAIARO <i>Mā te ahurea ki te whakaaro huritao, kaikini hoki, me te arotake whaiaro, ka tino whai pānga nui ki te pai o te āhua mahi me te whakapai tonutanga i ia te wā.</i>		

Hoahoa 10: Ngā paearu ki te whakariterite i Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānui

Ka whakahaeretia **Te Rākeitanga – Te Aromātai Whakawhānui** e toru tau i muri i te arotake o mua. Ko te tikanga ka whakapakari tēnei i ngā whakaritenga i te kura i taua wā, ā, ka akiaki anō hoki i te whānau o te kura Te Aho Matua ki te whakawhānui ake i ā rātou whakaritenga mā te aro mārika ki te haere tonu i ngā whakapaitanga.

Kua whakahāngaitia ake te tukanga arotake kia kaha ake ai te arotahi, hei whakatairanga i te arotake whaiaro, ā, kia āhei ai hoki ngā kura ki te whakakaha ake i te aronga me te whai huatanga o te whakamahi i te tukanga aromātai ā-waho a te Tari Arotake Mātauranga, mā te pai o ngā whakaritenga aromātai me ngā taurira aromātai hoki.

Ko tā Te Rākeitanga:

- he whai kia pūmau tonu ai ki te tūturutanga o te anga taketake, a Te Aho Matua
- he tautoko i te arotake whaiaro a te kura, mā te aromātai ā-waho
- he whai kia whakawhānuitia te āheinga o ngā hāpori ā-kura ki te aromātai
- he whakanui ake o te arotahi ki Te Aho Matua
- he whakaōkawa i te whakaae e whai pānga ana ki te āheinga o te Tari Arotake Mātauranga ki te whakamahi i ngā whakaaturanga i whakaratohia ai e te whānau, ā, me ērā whakaaturanga anō hoki i ahu mai i ētahi atu huarahi, pērā i ngā tirohanga akomanga, puta noa i te whānuitanga o ngā tūmomo akomanga
- he whakaemi i ētahi atu mōhiotio hei hāpai i te whakawhanaketanga o ngā kura kaupapa Māori Te Aho Matua, puta noa i te motu.

Ka arotahi Te Rākeitanga ki ētahi tino āhuatanga i tāutuhia ai e te whānau o te kura. Ko te tukanga aromātai me te ara whakatewhatewha e hāpai ana i te Tari Arotake Mātauranga ki te āta ruku hōhonu mā te arotahi.

I te wāhanga whakamutunga o te arotake ka arataki te Tari Arotake Mātauranga i ngā matapaki aromātai me te whānau o te kura. I aua whakawhitinga kōrero, ka whakatōpū ngā mahi tātari, ngā mahi kōtuitanga hoki ā te Tari Arotake Mātauranga, kia riro i te whānau te kiko e tika ana, ā, e whai pānga ana ki ngā putanga a ā rātou ākongā, me ā rātou ake whai wāhitanga ki te tukanga.

Mā ēnei mahi matapaki ka puta he pūrongo i āta tuhia, ka whakamanahia hoki, ā, nā tēnei ka puta ake te tirohanga whānui puta noa i ngā wāhanga matua e toru – te arotahi o te aromātai, te arotake whaiaro, me te Tauākī Whakapūmau a te Whānau.

Te tukanga arotake

Ko ngā mema o te rōpū arotake, ko ngā āpiha arotake me ngā kaitiaki, ā, ka whāia e rātou ngā wāhanga o te tukanga arotake.

Te Āhua o te Arotake o Te RākeiTanga

TE TUKANGA AROTAKE MŌ TE RĀKEITANGA	TE TARI AROTAKE MĀTAURANGA	TE RŪNANGA NUI O NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI O AOTEAROA	TE WHĀNAU O TE KURA
WHANAUNGATANGA I MUA O TE AROTAKE Te tukanga whiriwhiri	Mā te rōpū kaihautū matua e whakamahi ngā paearu mō te wātaka arotake, kōnae arotake, me te pūrongo hei whakataua i ngā whakaritenga mō te wā ka tū te arotake ka whai ake.	Ka mārama Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te wā o te arotake	Ka whiwhi te whānau o te kura i te pūrongo kāhore anō kia whakamanahia e te Tari Arotake Mātauranga. Ka kōkiri i ngā whakawhitinga ki ētahi atu rōpū
Te Whakamōhio Ōkawa	Ka tuku te Tari Arotake Mātauranga i te pūrongo i whakamanahia ai, ā, ka whakarite i te rōpū me ngā haerenga ki te kura e tika ana	Ka mārama Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te wā o te arotake	Ka whakapūmau te whānau o te kura kua tae atu te pūrongo i whakamanahia ai.
Ngā Mahi Whakawhiti Kōrero	Ka whakawhiti kōrero te kaihautū o te arotake a te Tari Arotake Mātauranga ki te kura. Ka whakapā atu te kaihautū ki te kaitiaki nā te whānau o te kura i whiriwhiri.	Ka tae atu Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei kaitiaki mō te arotake	Ka whakawhiti kōrero te whānau o te kura ki te kaihautū mō te arotake e haere mai ana. Ka tautuhi i te kaitiaki mō te arotake.
I TE KURA Whanaungatanga i te Kura	He pōwhiri, he whakataua Ka tae atu te rōpū arotake hei manuhiri	Ko Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei kaitiaki	He pōwhiri, he whakataua Ko te whānau te tangata whenua
TE AROTAKE WHAIARO Ngā Mahi Whakawhiti Kōrero Te Whakamārama Ngā Kaupapa Matua	Ka tae atu te Tari Arotake Mātauranga ki te hui ā-whānau hei kaiwhakarongo. He whai wāhitanga ki te kōrero ā-whānau, me te tuku ā-ringa i te mahere aromātai. Ka whakarato tēnei i te māramatanga e pā ana ki te arotake, ā, ka tāutu hoki i ngā kaupapa matua.	Ka whai wāhi mātātoa te kaitiaki o Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei mema o te rōpū o te arotake. Ka whai wāhi ki te tūnga aromātai.	He hui arotake whaiaro ā-whānau, mā te whānau e hora ngā mōhiotia me ngā taipitopito kōrero e pā ana ki te arotake, tae atu ki te mahere aromātai, te wātaka me ngā whakaritenga katoa e pā ana ki te arotake
WHAKAAETANGA Te Hoahoa Aromātai Te Whanaungatanga Te Whakamārama Te Whakamahere Te Whakaaetanga	Ka whakawhanakehia e te rōpū o te Tari Arotake Mātauranga tētahi hoahoa aromātai ka ahu mai i te arotake whaiaro i te hui ā-whānau, te mahere aromātai, te wātaka, me ētahi atu mōhiotia e whai pānga ana. Kei roto i tēnei ngā pātai aromātai me te pātai whakatewhatewha. Ka tukua te mahere ki te whānau, ā, ka noho tuwhera, ka noho mārama hoki te tukanga.	Ka noho matua te kaitiaki ki te whakawhanaketanga o te hoahoa aromātai. Ka mahi tahi te kaitiaki me te rōpū arotake.	Ka whakaae hoki te whānau ki te hoahoa aromātai, ka whakarato hoki i ngā mōhiotia hei hāpai i te ahunga whakamua o te arotake.
Ngā Whakaaturanga Te Tātari Te Kōtuitanga	Ka whai atu te rōpū arotake i te aronga o te hoahoa aromātai, ā, ka whakarerekē haere i ngā āhuatanga e tika ana. Ka whakaemi haere i ngā whakaaturanga, ā, ka whakaoti hoki i te tātari takitahi, te tātari takirōpū hoki. He tukanga haere tonu tēnei. Kātahi ka whakaoti te rōpū i te kōtuitanga.	Ka mahi tahi te kaitiaki ki te rōpū o te Tari Arotake Mātauranga. Ka tautoko i te whānau me te Tari Arotake Mātauranga.	Ka whai wāhi mātātoa te whānau hei wāhanga tonu o te tukanga arotake.
WHAKATAUNGA Te Whanaungatanga Ngā Kaupapa Matua Te Whakaaetanga	Ka kōrero te rōpū arotake mō te tukanga, mō ngā taipitopito o te kōtuitanga, ā, ka whakarite hoki i te whai wāhitanga mō te whānau ki te whakaputa whakaaro. Mā kōnei ka āhei ngā rōpū katoa ki te whakaae tahi mō ngā kitenga o te arotake.	Ka whai wāhi te kaitiaki hei mema o te rōpū, hei kanohi hoki mō Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te whānau.	Ka tae atu te whānau ki ngā hui ki te whakarongo ki ngā whakaaturanga e pā ana ki te arotake. Ka akiaki i a rātou ki te whakaputa whakaaro. Mā te hui ka āhei ngā rōpū katoa ki te whakaae tahi ki ngā whakaaturanga o te arotake.
I WAHO O TE KURA Te Pūrongo	Mā te Kaihautū e tuhi te pūrongo hukihuki. Te tukanga a te Tari Arotake Mātauranga e whakataua ana i te kōtuitanga. Te whakataua i te wā o te arotake ka whai ake. Ka tukua te pūrongo i whakamanahia ai ki ngā rōpū katoa.	Ka whiwhi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i tētahi kape o te pūrongo i whakamanahia ai.	Ka whiwhi te whānau i te pūrongo kāore anō kia whakamanahia, ā, ka āhei hoki ki te whakaputa kōrero mō ngā whakapae e mōhiotia ana kua hapa te tuhi ki te pūrongo. Kātahi ka whiwhi i te pūrongo i whakamanahia ai.

Hoahoa 11: Te tukanga arotake mō Te RākeiTanga – Te Aromātai Whakawhānui

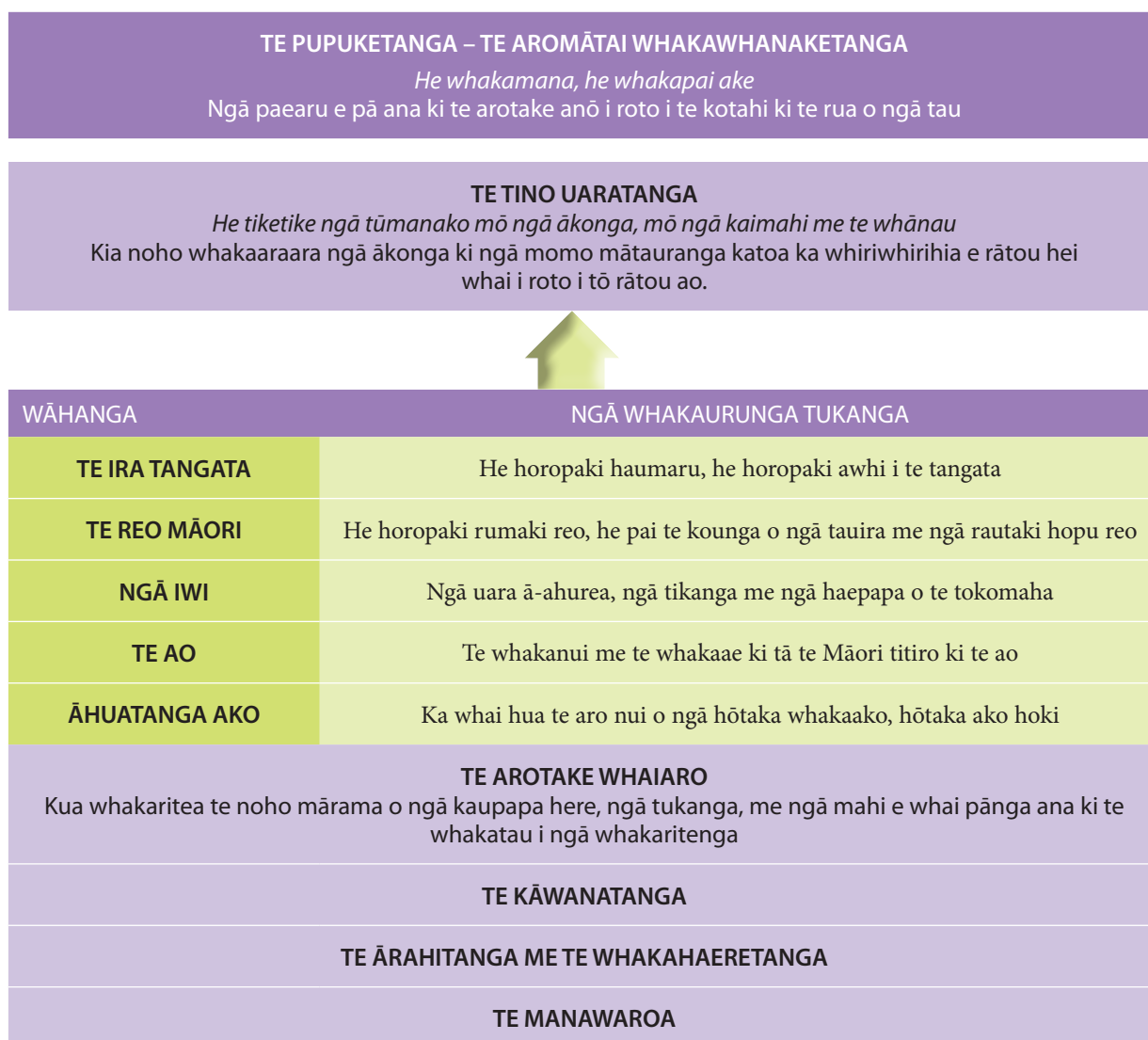

Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga

Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga

Mā te Tari Arotake Mātauranga e whakatau mēnā ka whakahaeretia he arotake anō i roto i te kotahi ki te rua tau, inā ka kitea e te Tari Arotake Mātauranga ētahi āwangawanga e whai pānga ana ki te mātauranga me te haumaruru o ngā ākonga.

Hoahoa 12: Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga

I tua atu i tērā ka hoki anō te Tari Arotake Mātauranga i roto i te kotahi ki te rua o ngā tau, inā – ki tā te Tari Arotake Mātauranga titiro – me uru mai ngā wawaotanga o waho, mā te taumata o te manatū, iti ake rānei, kia tutuki ai ngā whakapaitanga e hiahia ana.

Mehemea i te tū kē i te wā o te arotake, tētahi Kaiwhakahaere Manatū ā-wā, tētahi kaikōmihana, tētahi atu tūmomo wawaotanga rānei a te Tāhuhu o te Mātauranga, mehemea rānei e taunakitia ana tētahi o aua whakaritenga whai muri i te arotake, ka whakaritea te wā o te arotake mā te whakawhiti whakaaro anō hoki ki te Kaiwhakahaere ā-Motu o ngā Ratonga Arotake ā te Tari Arotake Mātauranga.

Kua waihangatia **Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga** hei whakamana i ngā whānau o ngā kura Te Aho Matua (*tae atu ki ngā kaimahi, ki te poari me ngā kaihautū*) me te arotahi ki te whakapikinga ake puta noa i ngā kaupapa matua i tātuhia ai.

Heoi anō, ko te arotahi he whakapiki i te rangatiratanga o te kaupapa, ki te whakapakari anō hoki i te āheinga ki te whakaaro rautaki, te whakamahere me te kōkiri kaupapa, me te arotake whaiaro.

E mahi tahi ana hoki te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te Tāhuhu o Te Mātauranga ki te Tari Arotake Mātauranga me ngā whānau o ngā kura, puta noa i Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga.

Ko tētahi atu āhuatanga o te hoahoa o te aromātai mō te kotahi ki te rua o ngā tau, ko tētahi *anga whanaketanga taketake*, i āta tāutuhia hei aro matua ki ngā tūmomo wāhanga o te ahunga whakamua. E whakamana ana ēnei i ngā kura Te Aho Matua, ā, ka hāngai nui ki te aronga e whakamahia ana i tēnei wā e Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te hāpai i ngā whānau o ngā kura i roto i ā rātou mahi.

E toru ngā whenu i roto i tēnei anga:

- **Whenu 1 Mārama** – ka arotahi ki te whakapakari i te māramatanga ngātahi, kia tau ai te whakaaetanga, te whakaraupapatanga o ngā kaupapa matua, me te whakamahere
- **Whenu 2 Pono** – ka hāngai ki te whanaketanga, kua oti te ahunga te tautuhi, kua arotahi te whānau, ā, e ahu whakamua ana ki ngā whāinga mārama
- **Whenu 3 Ūpoko Pakaru** – kia kitea te ahunga whakamua, kia riro i ā rātou ngā pūkenga, ka pai ake hoki tō rātou tūnga ki te whakatutuki i ngā kawenga e pā ana ki te whakahaeretanga o tō rātou ake kura, ā, ka kaha anō hoki te pūmautanga o te wā roa.

Hoahoa 13: Te anga whakawhanaketanga taketake o Te Pupuketanga

Ko tā te arotahi ki ēnei whenu he whakapakari i te whānau o te kura me te whakapakari i a rātou ki te whakapūmau i ngā whakapaitanga i roto i te wā roa. Mā ēnei whenu hoki ka taea te ine te ahunga whakamua i a rātou e whakatau whakaritenga ana mō te ahu whakamua i roto i te tukanga whakawhanaketanga o te kotahi ki te rua o ngā tau. He waitohu kei ia whenu hei tautohu i ngā tohu i te huarahi. Mā ēnei waitohu ka āhei ai te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te whānau ki te whai wāhi atu ki ngā whakaritenga e hāngai ana ki te ahu whakamua.

Ngā Whenu me ngā Tohu Tukanga o Te Pupuketanga

MĀRAMA	PONO	ŪPOKO PAKARU
he mātātoa te whai wāhi atu ki ngā wānanga ā te Tari Arotake Mātauranga	ka matapaki i ngā whanaketanga tukanga	ka matapaki i ngā whanaketanga tukanga
ka whakaae ki te whakawhanake arotahitanga	ka tautuhi i ngā paetae o ngā ākongā	ka tautuhi i ngā paetae o ngā ākongā
ka arotahi ki ngā putanga hua mā ngā tamariki	ka arotake i te mahere i ngā wā i whakaritea ai	ka tiri i te whakaotinga o te mahere, ka taea te tāutu ngā mahi ka whai ake
ka tautuhi i tā rātou tirohanga me ō rātou wawata	ka whakaputa kōrero mō te whanaketanga	
ka whai whakaaro ki tā rātou ahunga rautaki	ka tuhi i te ahunga whakamua	ka whakaoti i te arotake whaiaro, ka āta whakatakotohia hoki te ahunga rautaki mō te wā roa
ka whakaae, ka whakakoia hoki i ngā kitenga ā te Tari Arotake Mātauranga	ka tuku kape ki te Tari Arotake Mātauranga	
ka whakatōpū i ngā mōhiohio katoa, ā, ka whakaraupapa i ngā mahi o tēnei wā tonu, o te ahunga whakamua hoki i roto i te roanga o te wā	ka whai wāhi ki ngā mahi whakangungu me ngā mahi whakawhanaketanga e tika ana	he toi māramatanga mō te hira o te arotake whaiaro
ka āta whakamahere me ngā tohu matua ka taea te whakatutuki, me ngā whakaaturanga hoki e whai pānga ana	ka taea te matapaki ngā whakawhanaketanga ngaio i ahu mai i ngā mahi whakangungu	he whakahokinga kōrero takatika mai i ngā ratonga o waho
ka whai whakaaro ki te tautoko e tika ana, ā, mā wai hoki rātou e hāpai ki te whakatutuki i ā rātou whāinga	he whakahokinga kōrero takatika mai i ngā whakahaere o waho	mahi tahi ai me te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga i ia te wā
ka whakawhiti kōrero te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te whānau, ki te whakatau i te wātaka e tika ana	ka whakatau ngātahi te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te whānau i te wātaka e tika ana	ka whakaae te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga, kua oti te hurihanga aromātai.
ka tāutu, ka ahu whakamua mā ngā whakangungu me te whakawhanaketanga e tika ana	mā rātou anō e kōkiri te whakawhiti kōrero ōkawa ki ngā ratonga	mā rātou tā rātou hōtaka arotake whaiaro, ā rātou whakaritenga hoki e whakapuaki
ka mahi tahi me te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga i ia te wā	ka whai wāhi atu ki te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga i ia te wā	ka kitea te māia, te kaha hoki ki te whakapuaki i tō rātou āheinga ki te whakahaere i a rātou anō
ka tīmata ki te kōkiri whakamua i ētahi āhuatanga o te mahere	ka tāutu i ngā wāhanga matua o te arotake whaiaro	ka whakaatu i te pūmautanga mō te wā roa
ka tīmata ki te whakaemi haere i ngā whakaaturanga me te pūrongo i te ahunga whakamua ki te Tari Arotake Mātauranga		
ka matapaki i ngā tukanga arotake whaiaro		
ka whakaatu i te pakari haere o te māia		
mā rātou anō e tīmata te whakawhiti kōrero ōkawa ki ngā tūmomo ratonga		

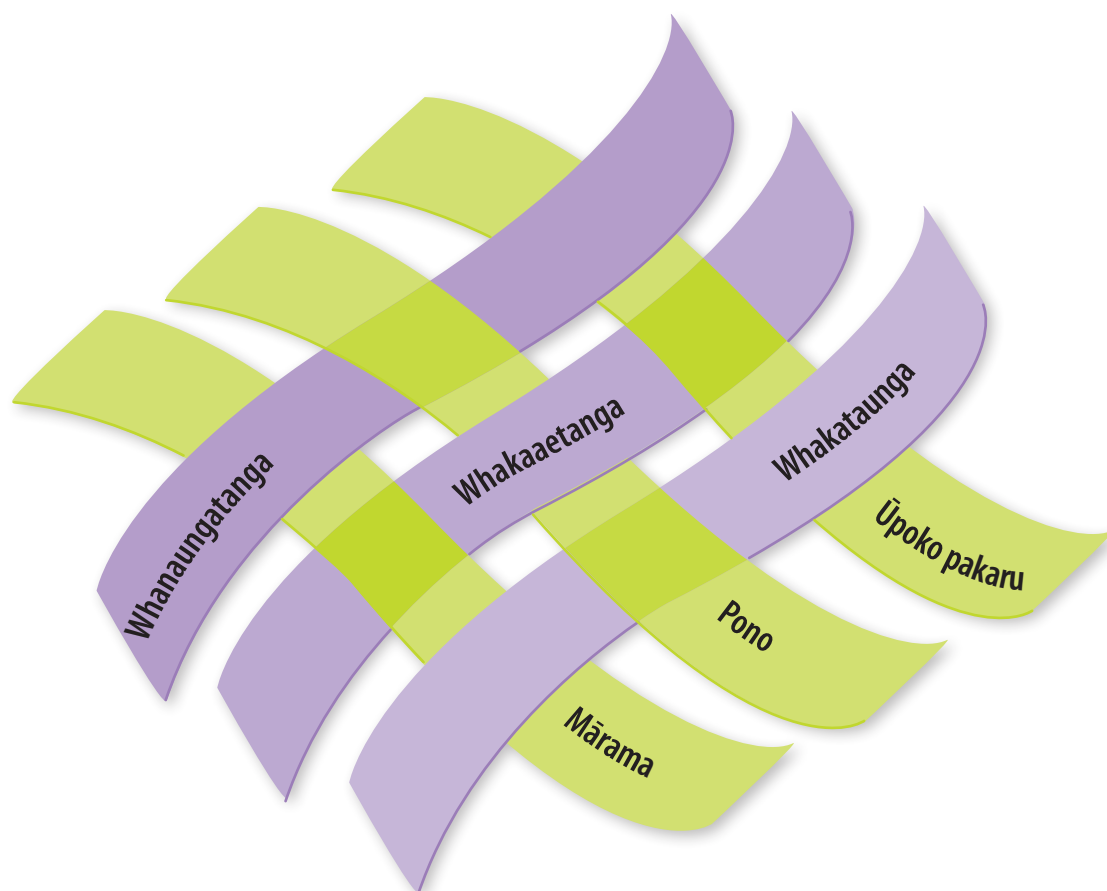

Putā noa i Te Pupuketanga, e toru ngā tino wāhanga o te tukanga arotake - **Ko te Whanaungatanga, ko te Whakaaetanga, me te Whakataunga.** Koia nei ngā wāhanga ōkawa o te tukanga (*Tirohia te Hoahoa 12*).

Hei hora ngātahi ēnei wāhanga tukanga – **Te Whanaungatanga, Te Whakaaetanga me Te Whakataunga** – me ngā whenu ahunga whakamua – **Te Mārama, Te Pono me te Ūpoko Pakaru** – i te tūāpapa o te māramatanga ki ngā mahi ka whāia tonuhia e te whānau o te kura. Mā tēnei huinga o ngā wāhanga tukanga me ngā whenu ahu whakamua, e kīia nei **He Whāriki Paihere**, ā, ka whakapakari i te whānuitanga o te tukanga mā te whānau o te kura, me te Tari Arotake Mātauranga.

HE WHĀRIKI PAIHERE

Te raranga i te tukanga me ahunga whakamua

Hoahoa 15: He Whāriki Paihere – te tukanga me te ahunga whakamua

Te āhua o te Arotake Te Pupuketanga

TE TUKANGA AROTAKE MŌ TE PUPUKETANGA	TE TARI AROTAKE MĀTAURANGA	TE RŪNANGA NUI O NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI O AOTEAROA	TE TAHUHU O TE MĀTAURANGA	TE WHĀNAU O TE KURA
WHANAUNGATANGA I MUA O TE AROTAKE Te tukanga kōwhiri	Mā te rōpū o ngā kaihautū matua e whakamahi ngā paearu e pā ana ki te wā o te arotake, te kōnae arotake, me te pūrongo hei whakatau i te wā mō te arotake ka whai ake.	Ka kōkiri Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i te tautoko	Ka kōkiri te Tāhuhu o te Mātauranga i te tautoko e tika ana	Ka whiwhi te whānau o te kura i te pūrongo kāore anō kia whakamanahia e te Tari Arotake Mātauranga. Ka kōkiri i ngā whakawhitinga whakaaro ki ētahi atu rōpū.
Te Whakamōhiotanga Ōkawa	Ka tuku te Tari Arotake Mātauranga i te pūrongo i whakamanatia ai, ā, ka whakarite i te rōpū me ngā haerenga e tika ana	Ka kōkiri Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i te tautoko	Ka kōkiri te Tāhuhu o te Mātauranga i te tautoko e tika ana	Ka whakapūmau te whānau o te kura i te pūrongo i whakamanatia ai.
<i>Te Whakawhiti Whakaaro</i>	Ka whakarite te kaihautū o te Tari Arotake Mātauranga i te wānanga tuatahi e hāngai ana ki te whai whakaarotanga ki ngā whakaaturanga o te arotake, me ngā mahi ka whai ake	Ka tae atu Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki ngā wānanga.	Ka tae atu te Tāhuhu o te Mātauranga ki ngā wānanga	Ka tae atu te whānau o te kura ki ngā wānanga
I TE KURA	Mā te kaihautū e whakarite wānanga e hāngai ana ki: <ul style="list-style-type: none"> • Ngā kupu whakamārama • Ngā mahi arotake whaiaro • Ngā kaupapa matua • Te whakamahere me te tautoko 	Ka whakapuaki whakaaro Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki ngā hui, ā, ka whakarato i te tautoko ki ngā wānanga. Ka whai whakaaro ki ngā momo huarahi ka whai hua ki te tautoko. Ngā mahi ka whai ake	Ka tae atu te Tāhuhu o te Mātauranga ki ngā wānanga, ā, ka tautokona ngā wānanga i whakaritea ai. Ka whai whakaaro ki ngā momo huarahi ka whai hua ki te tautoko. Ngā mahi ka whai ake	Ka tae te whānau o te kura ki ngā wānanga, ā, ka tautokona ngā wānanga i whakaritea ai. Ka whakatakoto haere i te mahere ka whakatutuki i ngā wāhanga i tāutuhia ai hei whakawhanake ake. Ngā mahi ka whai ake
Te Whakawhiti Whakaaro Ngā Tuhinga e pā ana ki ngā Hui	Ka whakawhiti whakaaro te kaihautū i ia te wā, whai muri i te wānanga. Te ī-mēra me te waea Mā te Tari Arotake Mātauranga e tuhi te pūrongo o te hui, ka tuku ai ki ngā rōpū katoa	Ka whakatakoto Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i ngā wā ka whai wāhi atu. Ka whiwhi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i tētahi pūrongo e pā ana ki ngā wā hui, ā, ka whakaraupapa hoki i ngā mahi i whakatutukihia ai, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia.	Ka whakatakoto te Tāhuhu o te Mātauranga i ngā wā ka whai wāhi atu. Ka whiwhi te Tāhuhu o te Mātauranga i tētahi pūrongo e pā ana ki ngā wā hui, ā, ka whakaraupapa hoki i ngā mahi i whakatutukihia ai, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia.	Ka ū tonu te whakapā atu a te whānau o te kura ki ngā tāngata e tika ana i te Tari Arotake Mātauranga, Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, me te Tāhuhu o te Mātauranga. Mā te ī-mēra me te waea. Ka whiwhi te whānau i tētahi pūrongo e pā ana ki ngā wā hui, ā, ka whakaraupapa hoki i ngā mahi i whakatutukihia ai, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia.
WHAKAAETANGA Te Aroturuki	Ka whakawhiti kōrero te kaihautū i ia te wā, ā, ka whakaemi, ka whakahiato hoki i ngā mōhiohio e tika ana, ā, i whakaratohia ai hoki e te whānau o te kura. Ka whakatau haere te kaihautū i runga i ngā mōhiohio, ā, ka arotahi ki te whakaaetanga whakamua.	Ka whakapuaki Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i ngā mōhiohio, ā, ka whai wāhi mātātoa hoki ki te whakatau ngātahi i ngā whakaritenga.	Ka whakapuaki te Tāhuhu o te Mātauranga i ngā mōhiohio, ā, ka whai wāhi mātātoa hoki ki te whakatau ngātahi i ngā whakaritenga.	Ka whakapuaki te whānau i ngā mōhiohio, ā, ka whai wāhi mātātoa hoki ki te whakatau ngātahi i ngā whakaritenga.

<p>Te Whakawhiti Whakaaro Ngā Tuhinga e pā ana ki nga Hui</p>	<p>Ka ū tonu ki te whakapā atu, whai muri i ngā huihuinga. Ka whakaoti te Tari Arotake Mātauranga i tētahi pūrongo o ngā hui, ā, ka tuku ai ki ngā rōpū katoa.</p>	<p>Ka whakapā atu Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i ia te wā.</p> <p>Ka whiwhi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i tētahi pūrongo e whakaraupapa ana i ngā mahi i whakatutukihia, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia</p>	<p>Ka whakapā atu te Tāhuhu o te Mātauranga i ia te wā.</p> <p>Ka whiwhi te Tāhuhu o te Mātauranga i tētahi pūrongo e whakaraupapa ana i ngā mahi i whakatutukihia, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia.</p>	<p>Ka whakapā atu te whānau ki te Tari Arotake Mātauranga i ia te wā.</p> <p>Ka whiwhi te whānau i tētahi pūrongo e whakaraupapa ana i ngā mahi i whakatutukihia, me ngā huarahi pea ka whāia tonuhia.</p>
<p>WHAKATAUNGA I TE KURA</p>	<p>Mā te kaihautū e whakarite te wāhanga whakamutunga o te arotake ki te kura, ki te taha o ngā rōpū katoa. Ka whai te arotake i tētahi waihanga aromātai, ā, ka whakaurua te whakaemitanga o ngā whakaaturanga, te tātari, te kōtuitanga, me te whakaaetanga.</p>	<p>Ka wātea Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te whai wāhi ki te arotake hei kaitiaki.</p>	<p>Ka wātea te Tāhuhu o te Mātauranga ki te whai wāhi ki te arotake i ngā wā e hiahiatia ana.</p>	<p>Ka timata te whānau o te kura i te arotake mā tētahi tirohanga whānui, mā tētahi hui arotake whaiaro rānei e tākina ai te ahunga whakamua, mai i te timatanga o te arotake. Ka horaina e te whānau o te kura tētahi whai wāhitanga ki te kōrero mō ngā whakawhanaketanga, mō te tiri i te angitu o ngā ākonga, ā, ka tautoko i te Tari Arotake Mātauranga ki te titiro ki te kōunga o te mātauranga e whakaratohia ana ki ngā ākonga.</p>
<p>I WAHO O TE KURA Te Pūrongo</p>	<p>Mā te Kaihautū e tuhi te pūrongo hukihuki.</p> <p>Te tukanga a te Tari Arotake Mātauranga e whakatau ana i te kōunga.</p> <p>Te whakatau i te wā o te arotake ka whai ake.</p> <p>Ka tukua te pūrongo i whakamanahia ai ki ngā rōpū katoa.</p>	<p>Ka whiwhi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i tētahi kape o te pūrongo i whakamanahia ai.</p>	<p>Ka whiwhi te Tāhuhu o te Mātauranga i tētahi kape o te pūrongo i whakamanahia ai.</p>	<p>Ka whiwhi te whānau i te pūrongo kāore anō kia whakamanahia, ā, ka āhei hoki ki te whakaputa kōrero mō ngā whakapae e mōhiotia ana kua hapa te tuhi ki te pūrongo. Kātahi ka whiwhi i te pūrongo i whakamanatia ai.</p>

Hoahoa 16: Te tukanga arotake mō Te Pupuketanga – Te Aromātai Whakawhanaketanga

Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga

Ngā paearu e pā ana ki te whakariterite i Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga

Ka arotake anō te Tari Arotake Mātauranga i tētahi kura i roto i te whā ki te rima o ngā tau, i te wā ka kitea te tino whakaharahara o te āhua mahi, ā, kāhore he āwangawanga i kitea ai e te Tari Arotake Mātauranga mō te mātauranga me te haumarua o ngā ākonga.

TE MANAKOTANGA – TE AROMĀTAI WHAKATAIRANGA

He whakaawe, he whakatairanga

Ngā paearu ki te whakarite i te arotake mō te 4 -5 o ngā tau

TE TINO UARATANGA

He tiketike ngā tūmanako mō ngā ākonga, mō ngā kaimahi me te whānau

Kia noho whakaaraa ngā ākonga ki ngā momo mātauranga katoa ka whiriwhirihia e rātou hei whai i roto i tō rātou ao

WĀHANGA	NGĀ PUTANGA HUA KI NGĀ ĀKONGA	NGĀ WHAKARUNGA TUKANGA
TE IRA TANGATA	He toiora tonu te ākonga, ā-tinana, ā-wairua, ā-ahurea, ā-ngākau anō hoki.	<i>He horopaki haumarua, atawhai, awhi i te tangata, i runga anō i ngā tūmanako tiketike mō te whānau, mō ngā kaiako, mō ngā ākonga, ā, he nui anō hoki ngā tūmanako o rātou.</i>
TE REO MĀORI	Kia mātau te ākonga ki te whakaaro, ki te kōrero, ki te pānui, ki te tuhi hoki i te reo Māori me te reo Pākehā.	<i>He whānui ngā horopaki rumaki reo</i>
NGĀ IWI	Kei te haumarua tonu te ākonga i roto i tana mōhio ki ngā taonga tuku iho, me ngā tūmanako, ngā wawata hoki o te whānau, te hapū, me te iwi.	<i>Ko ngā uaratanga tuku iho, ngā tikanga, me te kawenga ngātahi, ā, ka kitea te mātātoa o te ngākau nui o te whānau</i>
TE AO	Kua mārāma te ākonga ki ngā whakaaro o te Ao Māori o nehe, o nāianei hoki, he mōhio ki te ao whānui, te ao taiao, ki te ao kikokiko.	<i>Te whakanui me te whakaawe, te hora whānui i tā te Māori titiro ki te ao, me te whakamahi i taua tirohanga</i>
ĀHUATANGA AKO	E whakaohongia ā-hinengaro ana te ākonga i roto i āna akoranga, kei te ahu whakamua, kei te eke paetae, kei te kōkiri whakamua.	<i>I ngā wā katoa, ka whai hua ngā whakaritenga o te kounga kairangi, ā, e whakanui ana ēnei i ngā tino putanga mā ngā ākonga.</i>
TE TAHA HAUTŪ, TE TAHA WHAKAHAERE <i>He whai take, he rautaki, he tūmanakonui, he whakahihiri, he auaha, he kōkiri take</i>		
TE AROTAKE WHAIARO <i>Mā te ahurea ki te whakaaro huritao, kaikini hoki, me te arotake whaiaro, ka tino whai pānga nui ki te pai o te āhua mahi me te whakapai tonutanga i ia te wā.</i>		

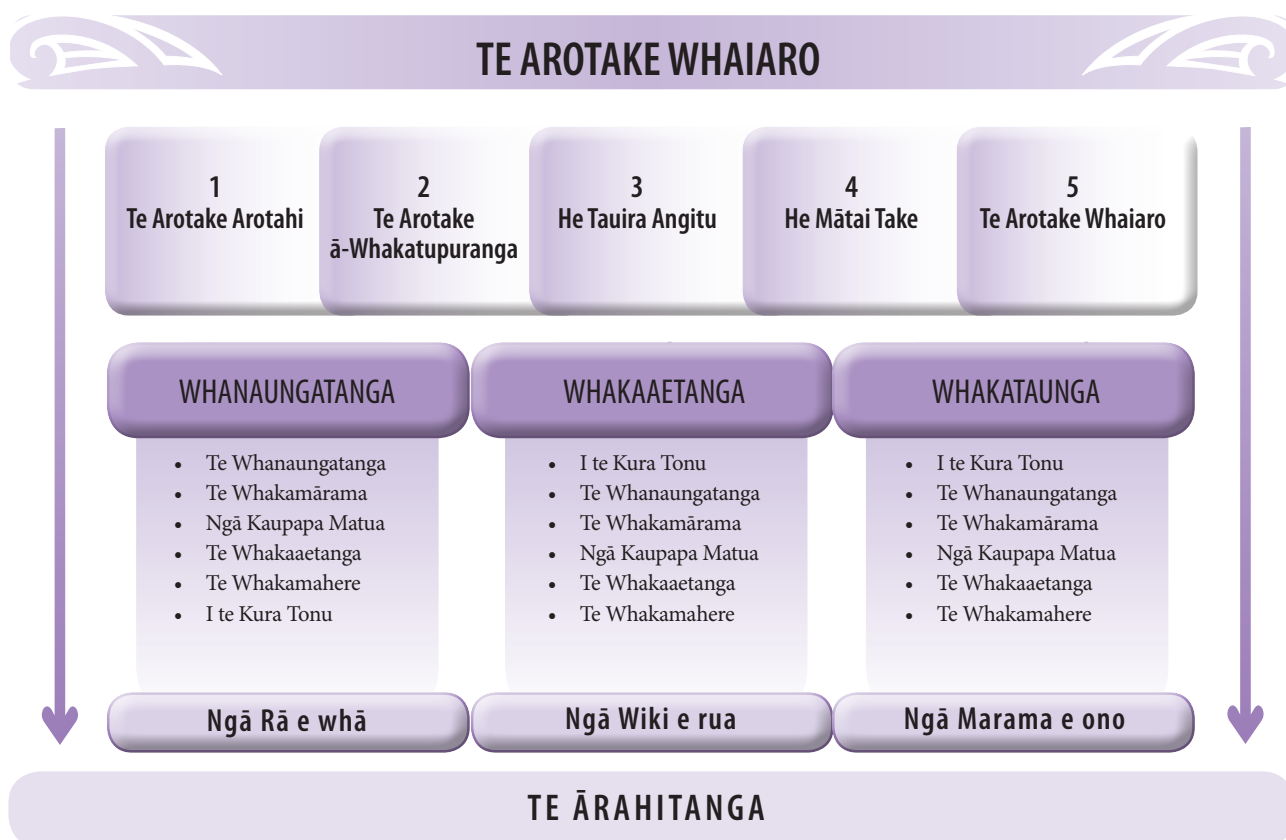
Hoahoa 17: Ngā paearu ki te whakariterite i Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga

Ka whakahaeretia **Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga** e whā ki te rima o ngā tau, whai muri i te arotake o mua.

Ka whakahaeretia Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga i ngā wā e tino whai hua ana te arotake whaiaro a te whānau, he tino pakari te āhua mahi o te kura, ā, i ngā wā hoki e whiwhi ana ngā ākonga i ngā paetae o te taumata teitei. Ka whakarato te Tari Arotake Mātauranga i tētahi aromātai ā-waho ka whai pānga anō hoki ki te arotake whaiaro ā-roto a te kura. Ka whai pānga anō hoki te ārahitanga ki te whai huatanga o ēnei tūmomo kura.

Ka hora te Tari Arotake Mātauranga i ētahi whiringa ki te whānau o te kura mō te hoahoa i ā rātou aromātai. Ka tautokona ngā whakatau e te whānui o ngā tūmomo taurira kē atu.

Hoahoa 18: Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga – he kōwhiringa mō ngā arotake

I runga anō i te whiringa, ka taea e te whānau te whakatau haere i te wātaka ki te taha o te Tari Arotake Mātauranga (i runga anō hoki i te wāteatanga mai o ngā rauemi ā te Tari Arotake Mātauranga).

Ka arotahi tēnei momo aromātai ki te whakarato i ngā mōhiohio ka whakaawe, ka whakatairanga hoki i te whakahaeretanga o te kura. Ka whai Te Manakotanga i te tukanga e rite ana ki ērā atu aromātai ā te Tari Arotake Mātauranga, ā, ka whakamōhiohia, ka arahina hoki e ngā tikanga paerewa ā te Tari Arotake Mātauranga.

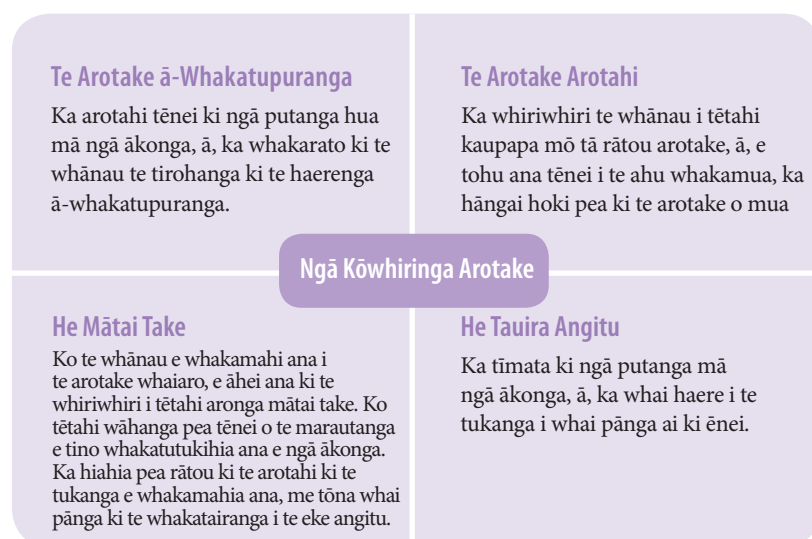
E mōhio ana te Tari Arotake Mātauranga he iti noa ngā mōhiohio ā-motu e pā ana ki te mātauranga taketake. I te wā ka tāutu te Tari Arotake Mātauranga i ētahi tino taurira e tohu ana i te angitu o ngā kura, tērā anō pea te whai wāhitanga ki te whakarato i tētahi pūrongo aromātai ā-motu ka kapo ake i aua āhuatanga angitu mā ētahi atu, kia taea ai aua mōhiohio te whakapuaki ki te motu, ki te ao hoki.

Te Manakotanga – Ngā Kōwhiringa Arotake

Kei raro iho nei ētahi o ngā kōwhiringa arotake e wātea ana ki ngā whānau o ngā kura.

Hoahoa 19: Ngā Kōwhiringa arotake mō ngā aromātai o Te Manakotanga

Ka pā hoki pea te kōwhiringa e tipakona ai ki te roa o te wā e tika ana mō te arotake, me te wātaka. I a rātou e whakatau haere ana me te kaihautū o te arotake, me āta whakamārama te whānau i tēnā e hiahiatia ana e rātou, mō te pūtake hoki, me tana tino whai pānga anō hoki ki ngā ākongā me te whānau.

Mā te whakarite haere hoki i te wā, he ngāwari ake hoki te whakatakotoranga mō te kaihautū o te arotake ki te ārahi i taua tukanga ki tōna tino teitei.

Putā noa i Te Manakotanga, e toru ngā tino wāhanga o te tukanga arotake - ko te **Whanaungatanga**, ko te **Whakaaetanga**, me te **Whakataunga**. Koia nei ngā wāhanga ōkawa o te tukanga, ā, ka whai pānga ki ngā taunekeneke, te whakawhitinga whakaaro, te whakatewhatewha, te kohikohi me te whakaemi, te tātari te kōtuitanga, te whakatau whakaritenga, ngā taunakitanga, me te pūrongo.

Te āhua o te Arotake o Te Manakotanga

TE TUKANGA AROTAKE TE MANAKOTANGA	TE TARI AROTAKE MĀTAURANGA	TE RŪNANGA NUI O NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI O AOTEAROA	TE WHĀNAU KURA
WHANAUNGATANGA I MUA O TE AROTAKE Te tukanga whiriwhiri	Mā te rōpū kaihautū matua e whakamahi ngā paearu mō te wātaka arotake, kōnae arotake, me te pūrongo hei whakatau i ngā whakaritenga mō te wā ka tū te arotake ka whai ake.	Ka māranga Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te wā o te arotake	Ka whiwhi te whānau o te kura i te pūrongo kāhore anō kia whakamanahia e te Tari Arotake Mātauranga. Ka kōkiri i ngā whakawhitinga ki ētahi atu rōpū
Te Whakamōhio Ōkawa	Ka tuku te Tari Arotake Mātauranga i te pūrongo i whakamanahia ai, ā, ka whakarite i te rōpū me ngā haerenga ki te kura e tika ana	Ka māranga Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa ki te wā o te arotake	Ka whakapūmau te whānau o te kura kua tae atu te pūrongo i whakamanahia ai.
Ngā mahi Whakawhiti kōrero	Ka whakawhiti kōrero te kaihautū o te arotake a te Tari Arotake Mātauranga ki te kura.	Ka tae atu Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei kaitiaki mō te arotake.	Ka whakawhiti kōrero te whānau o te kura ki te kaihautū mō te arotake.
I TE KURA Whanaungatanga i te Kura	He pōwhiri, he whakatau Ka tae atu te rōpū arotake hei manuhiri	Ko Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei kaitiaki	He pōwhiri, he whakatau Ko te whānau te tangata whenua
TE AROTAKE WHAIARO Ngā mahi whakawhiti kōrero Te Whakamāranga Ngā Kaupapa Matua	Ka tae atu te Tari Arotake Mātauranga ki te hui ā-whānau hei kaiwhakarongo. He whai wāhitanga ki te kōrero ā-whānau, me te tuku ā-ringa i te mahere aromātai. Ka whakarato tēnei i te māramatanga e pā ana ki te arotake, ā, ka tāutu hoki i ngā kaupapa matua.	Ka whai wāhi mātātoa te kaitiaki o Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei mema o te rōpū o te arotake.	He hui arotake whaiaro ā-whānau, mā te whānau e hora ngā mōhiohio me ngā taipitopito kōrero e pā ana ki te arotake, tae atu ki te mahere aromātai, te wātaka me ngā whakaritenga katoa e pā ana ki te arotake. Ka taea e te whānau te tipako, mai i ngā whiringa e wātea ana, me te whakatau anō hoki i te wātaka, ā, ka mahi tahi hoki me te kaihautū ki te whakarite i te wā ka noho te rōpū arotake ki te kura.
I WAHO O TE KURA Te whakawhiti kōrero	Ka whakawhiti kōrero te Tari Arotake Mātauranga ki te whānau ki te kohi i ngā mōhiohio, ka tuku i-mēra, ka tautoko i te arotake kia mahia.	Ko Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa hei kaitiaki. Ka whai wāhi tonu ki ngā whakawhitinga kōrero.	Ka whakapā tonu te whānau, i runga anō i te kaupapa matua o te aromātai me ngā wātaka. Ka ū ki ngā whakawhitinga kōrero ka hāpai i te whāinga o te aromātai.
WHAKAAETANGA Te Hoahoa Aromātai Te Whanaungatanga Te Whakamāranga Te Whakamahere Te Whakaaetanga	Ka whakawhanakehia e te rōpū o te Tari Arotake Mātauranga tētahi hoahoa aromātai ka ahu mai i te arotake whaiaro i te hui ā-whānau, te mahere aromātai, te wātaka, me ētahi atu mōhiohio e whai pānga ana. Kei roto i tēnei ngā pātai aromātai me te pātai whakatewhatewha. Ka tukua te mahere ki te whānau, ā, ka noho tuwhera, ka noho māranga hoki te tukanga.	Ka noho matua te kaitiaki ki te whakawhanaketanga o te hoahoa aromātai. Ka mahi tahi te kaitiaki me te rōpū arotake.	Ka whakaae hoki te whānau ki te hoahoa aromātai, ka whakarato hoki i ngā mōhiohio hei hāpai i te ahunga whakamua o te arotake.

<p>Te Whakatewhatewha Ngā Whakaaturanga Te Tātari Te Kōtuitanga</p>	<p>Ka whakarite te kaihautū i te haerenga ki te kura. Ka whai te rōpū arotake i te aronga o te hoahoa aromātai, ā, ka whakarerekē haere i ngā āhuatanga e tika ana. Ka whakaemi haere i ngā whakaaturanga, ā, ka whakaoti hoki i te tātari takitahi, te tātari takirōpū hoki. He tukanga haere tonu tēnei. Kātahi ka whakaoti te rōpū i te kōtuitanga.</p>	<p>Ka mahi tahi te kaitiaki ki te rōpū o te Tari Arotake Mātauranga. Ka tautoko i te whānau me te Tari Arotake Mātauranga.</p>	<p>Ka whakatau te whānau i te haerenga whakamutunga ki te kura, ā, ka whai wāhi mātātoa rātou hei wāhanga tonu o te tukanga arotake.</p>
<p>WHAKATAUNGA Te Whanaungatanga Ngā Kaupapa Matua Te Whakaaetanga</p>	<p>Ka kōrero te rōpū arotake mō te tukanga, mō ngā taipitopito o te kōtuitanga, ā, ka whakarite hoki i te whai wāhitanga mō te whānau ki te whakaputa whakaaro. Mā konei ka āhei ngā rōpū katoa ki te whakaae tahi mō ngā kitenga o te arotake.</p>	<p>Ka whai wāhi te kaitiaki hei mema o te rōpū, hei kanohi hoki mō Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa me te whānau.</p>	<p>Ka tae atu te whānau ki ngā hui ki te whakarongo ki ngā whakaaturanga e pā ana ki te arotake. Ka akiaki i a rātou ki te whakaputa whakaaro. Mā te hui ka āhei ngā rōpū katoa ki te whakaae tahi ki ngā whakaaturanga o te arotake.</p>
<p>I WAHO O TE KURA Te Pūrongo</p>	<p>Mā te Kaihautū e tuhi te pūrongo hukihuki.</p> <p>Te tukanga a te Tari Arotake Mātauranga e whakatau ana i te kounga.</p> <p>Te whakatau i te wā o te arotake ka whai ake.</p> <p>Ka tukua te pūrongo i whakamanahia ai ki ngā rōpū katoa.</p>	<p>Ka whiwhi Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa i tētahi kape o te pūrongo i whakamanahia ai.</p>	<p>Ka whiwhi te whānau i te pūrongo kāore anō kia whakamanahia, ā, ka āhei hoki ki te whakaputa kōrero mō ngā whakapae e mōhiohia ana kua hapa te tuhi ki te pūrongo. Kātahi ka whiwhi i te pūrongo i whakamanahia ai.</p>

Hoahoa 20: Te Tukanga arotake mō Te Manakotanga – Te Aromātai Whakatairanga

Āpitianga 1: Te Mahere Aromātai a te Whānau o te Kura

TE TINO UARATANGA – Te pātai aromātai

He pēhea te pai o te tū pakari, o te tū rangatira o ngā ākonga, hei raukura mō ō rātou iwi?

He aha ngā wawata o te whānau?					
	Wāhanga Te Ira Tangata	Wāhanga Te Reo	Wāhanga Ngā Iwi	Wāhanga Te Ao	Wāhanga Āhuatanga Ako
Te Arotahi	Ka kawea ngā mahi e te ākonga	He pūkenga whakawhiti kōrero ō te ākonga	He whanaungatanga takatika ō te ākonga ki ētahi atu	Ka tūhura, ka whakatewhatewha hoki te ākonga	Kei te kaingākau ngā ākonga ki ngā mahi
Mahi He aha ā tātou mahi??	Ngā Tūmanako o ngā Whānau Te Tirohanga Ngā Wawata Te Hōtaka Akoranga				
He aha tō tātou e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	Te Tirohanga Ngā Mahere Hōtaka Ngā Kitenga Hōtaka				
Ngā Putanga mō ngā Ākonga He aha ā rātou mahi?	He tū tangata tonu ngā ākonga				
He aha tō tātou e mōhio nei? Ngā Whakaaturanga	He Mana Tangata Te Whakaoti Mahi Ngā Tauira o te Ārahitanga				
He aha ka whai ake?	Te Marautanga Te Aho Matua, te Aromatawai Te Aho Matua Hoki				

